ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ F. G. JACOBS της 4ης Οκτωβρίου 1989 *

Κύριε πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,

1. Στην παρούσα υπόθεση, η Γαλλική Δημοκρατία ζητεί την ακύρωση της αποφάσεως 87/585/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 15ης Ιουλίου 1987 (ΕΕ L 352, σ. 42). Με την απόφαση αυτή, η Επιτροπή έκρινε ότι, χορηγώντας ενισχύσεις στην Compagnie Boussac Saint Frères, η γαλλική κυβέρνηση παρέβη το άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ, ότι οι ενισχύσεις ήταν ασυμβίβαστες προς το άρθρο 92 και ότι ένα μέρος τους έπρεπε να επιστραφεί. Υπέρ της Επιτροπής, καθής στη δίκη, παρενέβη το Ηνωμένο Βασίλειο.

Ιστορικό της υποθέσεως

2. Ο τομέας της κλωστοϋφαντουργίας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα είναι ευαίσθητος και αντιμετωπίζει δυσχέρειες. Εμφανίζει σε μεγάλο βαθμό κατάτμηση, καθόσον υπάρχει πολύ μεγάλος αριθμός μικρών επιχειρήσεων και πολλά διαφορετικά προϊόντα. Κατά τις δεκαετίες του '60 και του '70, ο αυξανόμενος ανταγωνισμός των χωρών με χαμηλό κόστος παραγωγής και το άνοιγμα της αγοράς κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων και ενδυμάτων προκάλεσε σοβαρές δυσχέρειες για την κοινοτική βιομηχανία. Η Επιτροπή υπογραμμίζει στην επίμαχη απόφαση ότι ένα εκατομμύριο θέσεις εργασίας, δηλαδή σχεδόν το 40 % των θέσεων εργασίας σ' αυτόν τον τομέα της βιομηχανίας, καταργήθηκαν μεταξύ 1975 και 1985.

3. Ο όμιλος Boussac δημιουργήθηκε βασικά πριν από τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και κατά τη μεταπολεμική περίοδο κατέστη η μεγαλύτερη βιομηχανία κλωστοϋφαντουργίας της Γαλλίας. Δεν προσαρμόστηκε, όμως, καλά στις προεκτεθείσες εξελίξεις και στις 30 Μαΐου 1978 τέθηκε υπό δικαστικό διακανονισμό (règlement judiciaire). Μέσω της θυγατρικής του Saint Frères, ο όμιλος Willot αγόρασε την εταιρία Boussac, δημιουργώντας την Boussac Saint Frères. Παρά τις προσπάθειες, όμως, που καταβλήθηκαν για αναδιάρθρωση και κλείσιμο των μη αποδοτικών κλάδων, το 1981 όλες σχεδόν οι εταιρίες του ομίλου τέθηκαν υπό δικαστικό διακανονισμό. Στο τέλος του 1981 κατέστη σαφές ότι κανένας βιομηχανικός ή χρηματοδοτικός φορέας δεν ήταν διατεθειμένος να αναλάβει ολόκληρο τον όμιλο. Δεδομένου ότι η διάλυσή του δεν κρίθηκε σκόπιμη για διαφόρους λόγους, συμπεριλαμβανομένου του κοινωνικού κόστους, αποφασίστηκε η συνδρομή του με κρατικά κεφάλαια. Το γραφείο εμπειρογνωμόνων Arthur D. Little ανέλαβε την εις βάθος εξέταση της καταστάσεως και πρότεινε να γίνει αναδιάρθρωση. Το IDI (Institut de Développement Industriel: ινστιτούτο βιομηχανικής αναπτύξεως) και ορισμένοι προνομιούχοι πιστωτές (τράπεζες) συνεισέφεραν κεφάλαια σε μια νέα εταιρία διοικήσεως που θα επέβλεπε τις δραστηριότητες της υπό ίδρυση Compagnie Boussac Saint Frères ή CBSF (στο εξής: Boussac). Δεν αμφισβητείται ότι σημαντικά κεφάλαια συνεισέφερε, εν συνεχεία, στην εταιρία η Sopari (Société de participation et de restructuration industrielle: εταιρία συμμετοχής και αναδιαρθρώσεως της βιομηχανίας), που είναι θυγα-

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

τρική του IDI. Και οι δύο αυτές εταιρίες θεωρήθηκαν, προς τους σκοπούς της παρούσας υποθέσεως, ως κρατικοί οργανισμοί.

Η διαδικασία

4. Τα διάφορα στάδια της διαδικασίας πρέπει να εκτεθούν αρκετά διεξοδικά, καθόσον οι λεπτομέρειες έχουν σημασία προκειμένου να εκτιμηθούν πολλά από τα διαδικαστικά ζητήματα βάσει των οποίων η Γαλλία ζητεί την ακύρωση της αποφάσεως της Επιτροπής.

5. Επί τη βάσει πληροφοριών που προέρχονται από πηγές εκτός των γαλλικών αρχών, η Επιτροπή ζήτησε, με τηλετύπημα της 12ης Ιουλίου 1983, από τη γαλλική κυβέρνηση να της παράσχει πληροφορίες σχετικά με το ποσό και τη μορφή των σχεδιαζομένων ενισχύσεων προς την Boussac, στον τομέα του χάρτου υγείας. Η Επιτροπή δεν έλαβε απάντηση και έστειλε δεύτερο τηλετύπημα στις 22 Φεβρουαρίου 1984. Στις 22 Μαρτίου 1984, οι γαλλικές αρχές απάντησαν, εν συντομία, ότι η Boussac σχεδίαζε την ίδρυση νέας μονάδας παραγωγής για τη θυγατρική της Peaudouce στη Roanne (Λίγηρας), στο πλαίσιο του σχεδίου αναπτύξεως της Boussac, το οποίο χρηματοδοτούσε στο σύνολό του η Sopari, που αναφερόταν ως έχουσα την πλειοψηφία των μετοχών της Boussac. Καταλήγοντας, η απάντηση ανέφερε ότι δεν προβλεπόταν ιδιαίτερη κρατική συνδρομή για την επένδυση της Roanne, της οποίας το ύψος ήταν περί τα 120 εκατομμύρια γαλλικά φράγκα (FF).

6. Με νεότερο τηλετύπημα της 12ης Ιουλίου 1984, η Επιτροπή ζήτησε πίνακα όλων των μέτρων που έλαβε το IDI προς όφελος της Boussac από τον Δεκέμβριο του 1981, οπότε — κατά την Επιτροπή — ο γάλλος πρωθυπουργός έδωσε στο IDI ειδικές οδηγίες προς διάσωση της Boussac. Η Επιτροπή δήλωσε, επίσης, ότι είχε πληροφορηθεί ότι το IDI είχε αποφασίσει να χορηγήσει στην Boussac δάνειο 180 εκατομμυρίων FF με μειωμένο επιτόκιο, πράγμα που συνιστούσε ενίσχυση η οποία έπρεπε να κοινοποιηθεί στην Επιτροπή κατά το στάδιο του σχεδιασμού της σύμφωνα με το άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης. Η Επιτροπή υπενθύμισε στη γαλλική κυβέρνηση ότι μπορεί να απαιτηθεί η επιστροφή κάθε ενισχύσεως που έχει χορηγηθεί κατά παράβαση της Συνθήκης.

7. Με νέο — κάπως λακωνικό — έγγραφο της 22ας Αυγούστου 1984, η γαλλική κυβέρνηση πληροφόρησε την Επιτροπή ότι το IDI είχε συνεισφέρει 100,1 εκατομμύρια FF (50,1 %) στο αρχικό κεφάλαιο της νέας εταιρίας και ότι η συμμετοχή αυτή μεταβιβάστηκε εν συνεχεία στη Sopari. Η γαλλική κυβέρνηση προσέθετε ότι στην αρχή του 1984 η Sopari είχε συνεισφέρει στην Boussac 180 εκατομμύρια FF και ότι ήδη καταβάλλονταν ακόμα 200 εκατομμύρια FF. Με έγγραφο της 3ης Δεκεμβρίου 1984, η Επιτροπή πληροφόρησε τη γαλλική κυβέρνηση ότι κινεί τη διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφος 2, της Συνθήκης και της έταξε προθεσμία για να υποβάλει τις παρατηρήσεις της. Στο έγγραφό της, η Επιτροπή τόνιζε ότι, ενώ η γαλλική κυβέρνηση είχε παράσχει ορισμένες πληροφορίες με το έγγραφο της 22ας Αυγούστου 1984 απαντώντας στα τρία τηλετυπήματα της Επιτροπής, η Επιτροπή δεν είχε λάβει ακόμα κοινοποίηση κατά το άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης. Στις 4 Φεβρουαρίου 1985, η γαλλική κυβέρνηση απάντησε, και πάλι με μεγάλη συντομία, αναφέροντας τις προαναφερθείσες συνεισφορές των 100,1, 180 και 200 εκατομμυρίων και προτείνοντας την άποψη ότι ενέπιπταν στο άρθρο 92, παράγραφος 3, στοιχείο γ), της Συνθήκης.

8. Στις 14 Μαρτίου 1985 η Επιτροπή ζήτησε συμπληρωματικές πληροφορίες και μη

λαμβάνοντας απάντηση έστειλε έγγραφο υπομνήσεως στις 14 Μαΐου 1985. Στις 4 Ιουνίου 1985 η γαλλική κυβέρνηση παρέσχε συμπληρωματικές πληροφορίες, οι οποίες εν συνεχεία συμπληρώθηκαν με έγγραφα της 11ης Οκτωβρίου 1985, της 5ης Φεβρουαρίου 1986 και της 19ης Ιουνίου 1986. Οι συμπληρωματικές αυτές πληροφορίες συνίσταντο, κατά μέγα μέρος, σε ποικίλες τεχνικής φύσεως σημειώσεις, με τις οποίες επεχειρείτο να αποδειχθεί ότι οι χρηματοδοτικές παρεμβάσεις αποτελούσαν μέρος σχεδίου αναδιαρθρώσεως και αναπτύξεως της εταιρίας, που κατέληγε σε μείωση τόσο της παραγωγικής ικανότητας όσο και του εργατικού δυναμικού. Έγιναν, επίσης, τρεις συναντήσεις μεταξύ εκπροσώπων της Επιτροπής και της γαλλικής κυβερνήσεως, στις 18 Οκτωβρίου 1985, στις 14 Μαΐου και στις 4 Ιουλίου 1986, και παρασχέθηκαν περαιτέρω πληροφορίες στην Επιτροπή με έγγραφο της 21ης Ιουλίου 1986.

9. Επειδή πιθανώς η Επιτροπή κατέστησε σαφές ότι δεν επείθετο από τα επιχειρήματα της γαλλικής κυβερνήσεως, ο γάλλος υπουργός βιομηχανίας, ταχυδρομείων και τηλεπικοινωνιών και τουρισμού έγραψε, στις 10 Νοεμβρίου 1986, στον τότε αρμόδιο επί θεμάτων ανταγωνισμού επίτροπο Sutherland, εκφράζοντας την ανησυχία του ενόψει άρθρων στον τύπο κατά τα οποία σημαντικό ποσό θα έπρεπε να επιστραφεί και ζητώντας του να επανεξετάσει το ζήτημα. Ο Sutherland απάντησε με έγγραφο της 4ης Δεκεμβρίου 1986, δηλώνοντας ότι δεν μπορούσε να δεχθεί τα επιχειρήματα του υπουργού και ότι θα πρότεινε στην Επιτροπή να λάβει αρνητική απόφαση.

10. Στις 8 Δεκεμβρίου 1986, ο τότε γάλλος πρωθυπουργός, Chirac, έγραψε στον πρόεδρο της Επιτροπής, Delors, αναφέροντας ότι εξακολουθούσαν να υπάρχουν παρανοήσεις και διαφορές απόψεων μεταξύ των δύο πλευρών όσον αφορά το ακριβές ποσό και τον σκοπό των χορηγηθεισών ενισχύσεων και διατυπώνοντας την άποψη ότι τα προβλήματα θα λύνονταν κατόπιν περαιτέρω έρευνας. Στις 17 Δεκεμβρίου 1986, η Επιτροπή αποφάνθηκε ότι η ενίσχυση δεν συμβιβαζόταν προς την κοινή αγορά· αποφάσισε, επίσης, να συζητήσει περαιτέρω με τη γαλλική κυβέρνηση σχετικά με το ποσό των χορηγηθεισών ενισχύσεων, το ποσό που έπρεπε να επιστραφεί και τον τρόπο επιστροφής. Μια σειρά από περαιτέρω ενέργειες της Επιτροπής, συμπεριλαμβανομένης της απαντήσεως του Delors προς τον Chirac, δεν έτυχαν αμέσου απαντήσεως.

11. Με έγγραφο της 19ης Φεβρουαρίου 1987, ο γάλλος πρωθυπουργός όρισε εκπρόσωπο (« interlocuteur »), τον Gadonneix, στον οποίο ανατέθηκε να εξετάσει μαζί με τις υπηρεσίες της Επιτροπής σε ποιο βαθμό η συνδρομή προς την Boussac ήταν δυνατόν να περιέχει στοιχεία ενισχύσεως ασυμβίβαστης προς τους κοινοτικούς κανόνες. Στις 27 Μαρτίου και στις 21 Μαΐου 1987 απεστάλησαν στην Επιτροπή δύο υπομνήματα τα οποία συνέταξε ο Gadonneix. Με έγγραφο συνοδευτικό του πρώτου από τα υπομνήματα αυτά, εφιστάτο ιδιαιτέρως η προσοχή σε τρία στοιχεία τα οποία θα έπρεπε να λάβει υπόψη η Επιτροπή. Τα στοιχεία αυτά ήταν, πρώτον, ότι έπρεπε να συνεκτιμηθεί η έκταση της αναδιαρθρώσεως και το μέγεθος της μειώσεως της παραγωγικής ικανότητας εκ μέρους της Boussac, δεύτερον, ότι η κρατική ενίσχυση συνοδεύτηκε από σημαντικές ιδιωτικές επενδύσεις, και τρίτον, ότι η οικονομική κατάσταση της εταιρίας ήταν επισφαλής και δεν έπρεπε να αποσταθεροποιηθεί περισσότερο.

Η απόφαση

12. Η Επιτροπή δεν πείστηκε και στις 15 Ιουλίου 1987 εξέδωσε την επίμαχη απόφαση, διαπιστώνοντας ότι τα εν λόγω μέτρα αποτελούν

παράνομες ενισχύσεις. Η απόφαση είναι περίπλοκη, αλλά, αν εκκινήσει κανείς από το διατακτικό, διαπιστώνει ότι η απόφαση ασχολείται με τρία μέτρα ή δέσμες μέτρων. Πρώτον, τη συνεισφορά κεφαλαίων 333,1 εκατομμυρίων FF, στην οποία προέβη η Sopari τον Ιούλιο του 1982 προς αποκατάσταση και αύξηση του κεφαλαίου της εταιρίας, καθώς και άλλες συνεισφορές κεφαλαίων 110 εκατομμυρίων FF τον Ιούνιο του 1984 και 190 εκατομμυρίων τον Ιανουάριο του 1985, δηλαδή συνολικά 633,1 εκατομμυρίων. Δεύτερον, προκαταβολές 36,8 εκατομμυρίων εκ μέρους της Sopari τον Ιούνιο του 1984 και χαμηλότοκα δάνεια συνολικού ύψους 295 εκατομμυρίων, που χορηγήθηκαν σε διάφορα χρονικά σημεία μεταξύ Δεκεμβρίου 1982 και Ιανουαρίου 1985, δηλαδή συνολικά 331,8 εκατομμύρια FF. Τρίτον, τον Ιούνιο του 1983 καταβλήθηκε στην εταιρία το ποσό των 35 εκατομμυρίων FF υπό μορφή μειώσεως των κοινωνικοασφαλιστικών εισφορών, κατά παράβαση προηγουμένης αποφάσεως της Επιτροπής, της αποφάσεως 83/245/ΕΟΚ, της 12ης Ιανουαρίου 1983 (ΕΕ L 137, σ. 24)· στην υπόθεση 52/83, Επιτροπή κατά Γαλλικής Δημοκρατίας, Συλλογή 1983, σ. 3707, το Δικαστήριο έκρινε ότι η Γαλλία παρέλειψε να συμμορφωθεί προς την απόφαση αυτή. Η Επιτροπή υπολόγισε ότι, από το κατ' αυτόν τον τρόπο υπολογιζόμενο συνολικό ποσό των 999,9 εκατομμυρίων, το πραγματικό οικονομικό πλεονέκτημα που χορηγήθηκε στην Boussac ήταν 685,86 εκατομμύρια. Από το συνολικό αυτό ποσό των ενισχύσεων η Επιτροπή αφαίρεσε, για λόγους που εκθέτει στο σημείο Χ της αποφάσεώς της, τα ποσά που κατέβαλε η Boussac για να καλύψει το κόστος της μεταβιβάσεως ορισμένων μονάδων παραγωγής και εργαζομένων σε ανεξάρτητες εταιρίες, οι οποίες εν συνεχεία έπαυσαν να παράγουν· τα ποσά αυτά ανέρχονται σε 347,3 εκατομμύρια FF. Τα υπόλοιπα 338,56 εκατομμύρια η Boussac όφειλε να τα επιστρέψει.

13. Αντικατοπτρίζοντας τις διαπιστώσεις αυτές, το άρθρο 1 της αποφάσεως της Επιτροπής είναι διατυπωμένο ως εξής:

« Οι συνεισφορές κεφαλαίων ύψους 633,1 εκατομμυρίων FF που έγιναν από τη Sopari, όταν πραγματοποιήθηκε η μεταφορά από το IDI, τα δάνεια ύψους 331,8 εκατομμυρίων FF με μειωμένα επιτόκια και οι μειώσεις των δαπανών κοινωνικής ασφαλίσεως ύψους 35 εκατομμυρίων FF που καταβλήθηκαν δυνάμει των αντιστοίχων προγραμμάτων ενισχύσεως για την κλωστοϋφαντουργία και τη βιομηχανία ενδυμάτων, προς την εταιρία Boussac Saint Frères, μεγάλο παραγωγό κλωστοϋφαντουργικών, ενδυμάτων και προϊόντων χάρτου, κατά την περίοδο 1982 έως 1985, και για τα οποία η γαλλική κυβέρνηση ενημέρωσε καθυστερημένα την Επιτροπή με τηλετύπημα της 22ας Μαρτίου και επιστολή της 23ης Αυγούστου 1984, στα πλαίσια δε της διαδικασίας του άρθρου 93, παράγραφος 2, με επιστολές της 4ης Φεβρουαρίου, 4ης Ιουνίου, 11ης Οκτωβρίου 1985, 5ης Φεβρουαρίου, 19ης Ιουνίου και 21ης Ιουλίου 1986, 27ης Μαρτίου και 21ης Μαΐου 1987, είναι παράνομες διότι καταβλήθηκαν κατά παράβαση των διατάξεων του άρθρου 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ. Επιπλέον, οι ενισχύσεις αυτές δεν συμβιβάζονται με την κοινή αγορά, με την έννοια του άρθρου 92 της Συνθήκης. »

Το άρθρο 2 της αποφάσεως ορίζει ότι, από τα 685,86 εκατομμύρια FF, πρέπει να ανακτηθεί (« withdrawn by recovery »· στο γαλλικό κείμενο: « restituée ») συνολικό ποσό ύψους 338,56 εκατομμυρίων.

Οι λόγοι ακυρώσεως

14. Με προσφυγή που κατέθεσε στο Δικαστήριο στις 4 Οκτωβρίου 1987, η Γαλλική Δημοκρατία ζητεί την ακύρωση της αποφάσεως αυτής. Προβάλλει τέσσερις ομάδες λόγων ακυρώσεως: πρώτον, υποστηρίζει την ύπαρξη διαφόρων διαδικαστικών πλημμελειών· δεύτερον, ισχυρίζεται ότι η απόφαση εκδόθηκε κατά παράβαση του άρθρου 190 της Συνθήκης, καθόσον από διάφορες απόψεις στηρίζεται σε ανεπαρκή αιτιολογία· τρίτον, προβάλλει ότι η απόφαση είναι από διάφορες απόψεις αντίθετη

προς το άρθρο 92 της Συνθήκης· τέλος, υποστηρίζει ότι η απόφαση παραβιάζει την αρχή της αναλογικότητας.

15. Η Επιτροπή, υποστηριζόμενη από το Ηνωμένο Βασίλειο, αντικρούει όλους αυτούς τους ισχυρισμούς. Θα τους εξετάσω ένα-ένα, με τη σειρά που ακολουθεί για τον καθένα η Επιτροπή στο δικόγραφο της προσφυγής της.

I — Διαδικαστικά ζητήματα

16. Αρχίζω με τα διαδικαστικά ζητήματα που θέτει η Γαλλική Δημοκρατία.

Κοινοποίηση

17. Καταρχάς, η γαλλική κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι, και αν ακόμα — πράγμα που αρνείται — τα μέτρα συνιστούσαν ενισχύσεις τις οποίες όφειλε να κοινοποιήσει, συμμορφώθηκε όντως προς τις υποχρεώσεις που υπέχει από το άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης. Το άρθρο αυτό ορίζει τα εξής:

« Η Επιτροπή ενημερώνεται εγκαίρως περί των σχεδίων που αποβλέπουν να θεσπίσουν ή να τροποποιήσουν τις ενισχύσεις, ώστε να δύναται να υποβάλει τις παρατηρήσεις της. Αν κρίνει, ότι το σχέδιο ενισχύσεως δεν συμβιβάζεται με την κοινή αγορά, κατά το άρθρο 92, κινεί αμελλητί τη διαδικασία που προβλέπεται από την προηγούμενη παράγραφο. Το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος δεν δύναται να εφαρμόσει τα σχεδιαζόμενα μέτρα πριν η Επιτροπή καταλήξει σε τελική απόφαση. »

18. Επομένως, κατά το άρθρο 93, παράγραφος 3, απαιτείται κοινοποίηση των σχεδιαζομένων ενισχύσεων στην Επιτροπή πριν από την εφαρμογή τους. Η άποψη που προτείνει η γαλλική κυβέρνηση, κατά την οποία συμμορφώθηκε προς τις υποχρεώσεις που υπέχει από το άρθρο 93, παράγραφος 3, δεν μπορεί να γίνει δεκτή, καθόσον είναι σαφές ότι η Επιτροπή δεν ενημερώθηκε εκ των προτέρων για τις χορηγούμενες ενισχύσεις. Οι ενισχύσεις χορηγήθηκαν μεταξύ 1982 και 1985 και η πρώτη αναφορά της Γαλλίας σχετικά με τη χορήγηση ενισχύσεων έγινε στο έγγραφο της 22ας Μαρτίου 1984. Όπως προανέφερα, το έγγραφο αφορούσε την ενίσχυση προς την Peaudouce, θυγατρική της Boussac, ως προς την οποία δεν τίθεται ζήτημα στην παρούσα δίκη, και δεν ανέφερε τίποτε για τα διάφορα επίμαχα μέτρα. Η πρώτη αναφορά στα επίμαχα μέτρα έγινε στο έγγραφο της 22ας Αυγούστου 1984, χωρίς όμως να γίνει κατά κυριολεξία κοινοποίηση ούτε τότε ούτε μετά, μόλις δε στις 21 Ιουλίου 1986, δηλαδή περισσότερο από δεκαοκτώ μήνες αφότου η Επιτροπή κίνησε τη διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφος 2, όλες οι χορηγηθείσες ενισχύσεις συγκεντρώθηκαν σε ένα κατανοητό υπόμνημα. Υπ' αυτές τις περιστάσεις, θεωρώ ότι η Γαλλική Δημοκρατία παρέβη προφανώς την υποχρέωσή της να κοινοποιήσει προηγουμένως στην Επιτροπή τη χορηγούμενη ενίσχυση.

19. Όσον αφορά τον ισχυρισμό της γαλλικής κυβερνήσεως, κατά τον οποίο η Επιτροπή δεν μπορεί να καθορίζει τις τυπικές προϋποθέσεις της προηγουμένης κοινοποιήσεως και ότι τις προϋποθέσεις αυτές μπορεί να τις καθορίζει μόνο το Συμβούλιο βάσει του άρθρου 94, είναι παντελώς αλυσιτελής, εφόσον έχει παραλείψει, όπως εν προκειμένω, να προβεί σε κοινοποίηση υπό οποιονδήποτε τύπο. Επομένως, ο ισχυρισμός της γαλλικής κυβερνήσεως, ότι οι κατευθύνσεις που δόθηκαν με το έγγραφο της Επιτροπής της 2ας Οκτωβρίου 1981 σχετικά με τον τύπο της κοινοποιήσεως πρέπει να θεωρηθούν ενδεικτικές και όχι κανονιστικού χαρα-

κτήρα, είναι αλυσιτελής. Εν πάση περιπτώσει, η υποχρέωση κοινοποιήσεως των σχεδιαζομένων ενισχύσεων είναι τόσο προφανούς σημασίας για τη λειτουργία της κοινής αγοράς, ώστε, ελλείψει κανονισμού του Συμβουλίου που να ρυθμίζει το ζήτημα, είναι προφανές ότι η υποχρέωση πρέπει να τηρείται αυστηρά τόσο από άποψη περιεχομένου όσο και από άποψη τύπου και ότι είναι ουσιώδες, ειδικότερα, η κοινοποίηση να καθιστά σαφές πέραν πάσης αμφιβολίας ότι έχει σκοπό να δώσει στην Επιτροπή τη δυνατότητα να υποβάλει τις παρατηρήσεις της κατά το άρθρο 93, παράγραφος 3, αν χρειάζεται δε να κινήσει τη διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφος 2, πριν τεθεί σε εφαρμογή η σχεδιαζόμενη ενίσχυση. Επίσης, νομίζω ότι, όπως υποστήριξε το Ηνωμένο Βασίλειο, η συμμόρφωση προς τις κατευθύνσεις που δόθηκαν με το έγγραφο της Επιτροπής της 2ας Οκτωβρίου 1981 σχετικά με τις πληροφορίες που χρειάζεται η Επιτροπή για να εκπληρώσει τα καθήκοντά της κατά το άρθρο 93, παράγραφος 3, αποτελεί στοιχείο που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη προκειμένου να προσδιορίζεται αν ένα κράτος μέλος έχει συμμορφωθεί προς τις υποχρεώσεις που υπέχει από τη Συνθήκη, εν αναφορά και προς το άρθρο 5 της Συνθήκης.

Καθυστέρηση

20. Εν συνεχεία, η γαλλική κυβέρνηση διαμαρτύρεται για την καθυστέρηση της Επιτροπής. Καταρχάς, αναφέρεται ότι η Επιτροπή δεν τήρησε τους κανόνες που έθεσε το Δικαστήριο στην υπόθεση 120/73, Lorenz κατά Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας (ECR 1973, σ. 1471) και στην υπόθεση 84/82, Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας κατά Επιτροπής (Συλλογή 1984, σ. 1451). Στις υποθέσεις αυτές το Δικαστήριο έκρινε ότι κατά την προκαταρκτική φάση της διαδικασίας του άρθρου 93, παράγραφος 3, η Επιτροπή πρέπει να ενεργεί με επιμέλεια και με την προσήκουσα ταχύτητα και ότι πρέπει να λαμβάνει θέση εντός ευλόγου χρόνου, τον οποίο το Δικαστήριο καθόρισε σε δύο μήνες, μετά την παρέλευση του οποίου το κράτος μέλος μπορεί να χορηγήσει τη σχεδιαζόμενη ενίσχυση, αφού προηγουμένως ενημερώσει σχετικώς την Επιτροπή. Αν μετά την προκαταρκτική έρευνα η Επιτροπή κρίνει ότι η ενίσχυση δεν συμβιβάζεται προς την κοινή αγορά, πρέπει να κινήσει αμελλητί τη διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφος 2. Εν προκειμένω, η γαλλική κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι η Επιτροπή ενημερώθηκε σχετικά με τα μέτρα στις 22 Μαρτίου 1984, αλλά κίνησε τη διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφος 2, μόλις στις 3 Δεκεμβρίου 1984. Πάντως, όπως ήδη αναφέρθηκε, το έγγραφο της 22ας Μαρτίου 1984 αφορούσε μέτρα για τα οποία δεν τίθεται ζήτημα στην παρούσα δίκη, οι επόμενες δε πληροφορίες παρασχέθηκαν αφού είχε χορηγηθεί η εν λόγω οικονομική ενίσχυση. Κατά συνέπεια, η γαλλική κυβέρνηση δεν μπορεί να επικαλεστεί βασίμως τις αρχές που έχει θέσει το Δικαστήριο σχετικά με σχέδια ενισχύσεων τα οποία έχουν προσηκόντως κοινοποιηθεί εκ των προτέρων.

21. Η Γαλλία υποστηρίζει, επίσης, ότι η απόφαση της Επιτροπής πάσχει λόγω του μακρού χρόνου ο οποίος παρήλθε μέχρι της εκδόσεώς της και ότι η καθυστέρηση αυτή δημιούργησε δικαιολογημένα την πεποίθηση ότι τελικώς η Επιτροπή δεν θα αντετίθετο στη χορήγηση των ενισχύσεων. Η παρέλευση μακρού χρόνου μέχρις ότου ενεργήσει η Επιτροπή μπορεί πράγματι να δημιουργήσει τέτοια δικαιολογημένη προσδοκία: βλέπε υπόθεση 223/85, Rijn-Schelde-Verolme Machinefabrieken en Scheepswerven NV κατά Επιτροπής (Συλλογή 1987, σ. 4617). Καίτοι στην παρούσα υπόθεση ο διαδραμών χρόνος ήταν πράγματι μακρός, αυτό οφείλεται κατά μέγα μέρος στη συμπεριφορά των γαλλικών αρχών. Όπως ήδη αναφέρθηκε, μόλις στις 22 Αυγούστου 1984 η Επιτροπή πληροφορήθηκε σχετικά με την ανάμιξη του IDI και της Sopari στην Boussac. Το 1985 και κατά το μεγαλύτερο μέρος του 1986 η Επιτροπή αντιμετώπισε δυσχέρειες προσπαθώντας να λάβει συγκροτημένες πληροφορίες από τις γαλλικές αρχές και, όπως προανέφερα, μόλις

στις 21 Ιουλίου 1986 κατέστη σαφές ποιο ήταν το ακριβές ύψος των χορηγηθεισών ενισχύσεων. Η επιστολή που έστειλε ο Sutherland στις 4 Δεκεμβρίου 1986 απαντώντας στον γάλλο υπουργό βιομηχανίας καθιστά σαφές ότι, ως επίτροπος αρμόδιος επί θεμάτων ανταγωνισμού, είχε την πρόθεση να προτείνει στην Επιτροπή, κατά τη συνεδρίαση της 17ης Δεκεμβρίου 1986, να λάβει αρνητική απόφαση. Από τα ανωτέρω εκτιθέμενα πραγματικά δεδομένα καθίσταται προφανές ότι η περαιτέρω καθυστέρηση ήταν αποτέλεσμα της επιμονής των ίδιων των γαλλικών αρχών και η γαλλική κυβέρνηση δεν μπορεί, κατά τη γνώμη μου, να διαμαρτύρεται για την καθυστέρηση αυτή. Επιπλέον, ακόμα και όταν ο γάλλος υπουργός βιομηχανίας και κατόπιν ο πρωθυπουργός επέμειναν ότι χρειαζόταν περαιτέρω συζήτηση και διευκρίνιση του θέματος, ο πρόεδρος της Επιτροπής με το έγγραφο της 20ής Ιανουαρίου 1987 προς τον γάλλο πρωθυπουργό κατέστησε σαφές ότι, όσον αφορά την Επιτροπή, η συζήτηση αυτή θα περιοριζόταν μάλλον στον προσδιορισμό των ακριβών ποσών των χορηγηθεισών ενισχύσεων και στον τρόπο επιστροφής τους και δεν θα αφορούσε το αν οι ενισχύσεις ήταν ή όχι παράνομες. Κατόπιν των δύο νέων υπομνημάτων του γάλλου εκπροσώπου (που εστάλησαν, κι αυτά, ύστερα από μια κάποια πίεση εκ μέρους της Επιτροπής), η Επιτροπή εξέδωσε τελικώς την απόφαση της 15ης Ιουλίου 1987.

22. Υπ' αυτές τις περιστάσεις, δεν μπορεί, κατά τη γνώμη μου, να προσαφθεί στην Επιτροπή ότι καθυστέρησε κατά το πρώτο μέρος του εν λόγω χρονικού διαστήματος μέχρι τον Ιούλιο του 1986, μια και δεν ήταν σε θέση να συλλέξει πλήρεις και σαφείς πληροφορίες σχετικά με τις επίμαχες πράξεις· επίσης, ακόμα και αν η Επιτροπή μπορούσε, μετά το χρονικό αυτό σημείο, να ενεργήσει ταχύτερα, ίσως δε και σθεναρότερα, ανταποκρινόμενη στην επιμονή της γαλλικής κυβερνήσεως, η τελευταία δεν μπορεί να διαμαρτύρεται για τη σχετική καθυστέρηση, πολλώ δε μάλλον προς επίκληση δικαιολογημένης προσδοκίας.

Το δικαίωμα ακροάσεως

23. Η γαλλική κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι η Επιτροπή προσέβαλε το « δικαίωμα της υπερασπίσεως », καθόσον δεν της γνωστοποίησε τις παρατηρήσεις που έλαβε από ενδιαφερομένους τρίτους στο πλαίσιο της διαδικασίας του άρθρου 93, παράγραφος 2. Φαίνεται ότι παρατηρήσεις υπέβαλαν στην Επιτροπή τέσσερα κράτη μέλη, έξι ομοσπονδίες και μία μεμονωμένη επιχείρηση. Είναι δεδομένο ότι το δικαίωμα ακροάσεως αποτελεί θεμελιώδη αρχή του κοινοτικού δικαίου και στην υπόθεση 259/85, Γαλλική Δημοκρατία κατά Επιτροπής (Συλλογή 1987, σ. 4393), το Δικαστήριο, ακολουθώντας τις παλαιότερες αποφάσεις του επί των υποθέσεων 234/84 και 40/85, Βασίλειο του Βελγίου κατά Επιτροπής (Συλλογή 1986, σσ. 2263 και 2321), έκρινε ότι βάσει της αρχής αυτής απαιτείται να παρέχεται πράγματι στο οικείο κράτος μέλος η δυνατότητα να καταστήσει γνωστές τις απόψεις του επί των παρατηρήσεων τις οποίες έχουν υποβάλει ενδιαφερόμενοι τρίτοι βάσει του άρθρου 93, παράγραφος 2, και επί των οποίων η Επιτροπή σκοπεύει να στηρίξει την απόφασή της. Εξάλλου, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι, κατά το μέτρο που δεν έχει δοθεί στο κράτος μέλος η δυνατότητα να σχολιάσει τις παρατηρήσεις αυτές, η Επιτροπή δεν μπορεί να τις χρησιμοποιήσει στην απόφασή της κατ' αυτού του κράτους. Δεδομένου ότι στην υπόθεση 259/85, Γαλλική Δημοκρατία κατά Επιτροπής, το Δικαστήριο αναφέρθηκε σε παρατηρήσεις « επί των οποίων η Επιτροπή σκοπεύει να στηρίξει την απόφασή της » (διατύπωση ελαφρώς διαφορετική από τη χρησιμοποιούμενη στις προαναφερθείσες αποφάσεις επί των προσφυγών του Βελγίου), υπάρχει, ενδεχομένως, περιθώριο διαφωνίας ως προς το ακριβές περιεχόμενο της αρχής και την εφαρμογή της επί των πραγματικών περιστατικών. Σε ορισμένες περιπτώσεις, επίσης, μπορεί να ανακύψουν πρακτικές δυσχέρειες — όπως αυτές που ανέφερε η Επιτροπή κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση — αν οι τρίτοι εμποδίστηκαν να υποβάλουν τις παρατηρήσεις τους. Κατά τη γνώμη μου, εναπόκειται στην Επι-

τροπή να επιλύσει τυχόν δυσκολίες αυτού του είδους, μια και η Επιτροπή οφείλει να τηρεί με ακρίβεια την κανονική διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφος 2, συμπεριλαμβανομένου του σεβασμού των δικαιωμάτων του οικείου κράτους μέλους, όπως τα κράτη μέλη οφείλουν να συμμορφώνονται με ακρίβεια προς τις υποχρεώσεις που υπέχουν από το άρθρο 93, παράγραφος 3.

24. Θεωρώ ότι στην παρούσα υπόθεση η Επιτροπή δεν ακολούθησε την ορθή διαδικασία. Εντούτοις, δεν χρειάζεται να αναπτυχθεί το ζήτημα αυτό, καθόσον η πλημμέλεια αυτή δεν συνεπάγεται εν προκειμένω ακύρωση της αποφάσεως της Επιτροπής. Στην προαναφερθείσα υπόθεση 259/85, Γαλλική Δημοκρατία κατά Επιτροπής, το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι, για να συνεπάγεται μια τέτοια προσβολή του δικαιώματος της ακροάσεως ακύρωση, πρέπει να αποδειχθεί ότι, αν δεν υπήρχε αυτή η πλημμέλεια, η διαδικασία θα μπορούσε να έχει διαφορετική έκβαση. Στην παρούσα υπόθεση, η Επιτροπή προσφέρθηκε, σε προχωρημένο στάδιο της διαδικασίας, να προσκομίσει τις περί ων ο λόγος παρατηρήσεις, τις οποίες όντως προσκόμισε κατόπιν αιτήματος του Δικαστηρίου. Καίτοι το γεγονός αυτό δεν θεραπεύει, φυσικά, την πλημμέλεια, από την ανάγνωση των παρατηρήσεων αυτών προκύπτει σαφώς ότι δεν προσέθεσαν τίποτε σε όσα γνώριζε η Επιτροπή, η δε γαλλική κυβέρνηση δεν ισχυρίστηκε, αφού τελικώς κοινοποιήθηκαν οι παρατηρήσεις, ότι θα μπορούσαν να επηρεάσουν την έκβαση της διαδικασίας. Ένας τέτοιος ισχυρισμός δύσκολα θα μπορούσε, εν πάση περιπτώσει, να ευσταθήσει, δεδομένων των στενότατων και μακρότατων διαβουλεύσεων μεταξύ Επιτροπής και γαλλικών αρχών κατά το τελευταίο στάδιο της διαδικασίας. Επομένως, δεν νομίζω ότι η απόφαση της Επιτροπής είναι ακυρωτέα εξ αυτού του λόγου.

Συνέπειες της μη κοινοποιήσεως

25. Το τελευταίο διαδικαστικό ζήτημα που θέτει η γαλλική κυβέρνηση αναφέρεται στις συνέπειες της μη κοινοποιήσεως σχεδιαζομένης ενισχύσεως. Το πρόβλημα αφορά την έκταση των εξουσιών της Επιτροπής σε περίπτωση που κράτος μέλος παραβαίνει την υποχρέωση κοινοποιήσεως σχεδιαζομένης ενισχύσεως βάσει του άρθρου 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης. Το ζήτημα έχει τεθεί σε διάφορες υποθέσεις, ήδη εκκρεμείς ενώπιον του Δικαστηρίου, και έχει εξεταστεί με πληρότητα στις πρόσφατες προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Tesauro στην υπόθεση 142/87, Βασίλειο του Βελγίου κατά Επιτροπής. Θα περιοριστώ στην εξέταση του προβλήματος εν αναφορά προς την επίλυση της υπό κρίση διαφοράς. Εν προκειμένω, το πρόβλημα τίθεται ως εξής: στο διατακτικό της αποφάσεώς της, η Επιτροπή δέχεται ότι οι ενισχύσεις για τις οποίες πρόκειται « είναι παράνομες διότι καταβλήθηκαν κατά παράβαση των διατάξεων του άρθρου 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ ». Εν συνεχεία η Επιτροπή διαπιστώνει, οιονεί επικουρικώς, ότι οι ενισχύσεις δεν συμβιβάζονται προς την κοινή αγορά ούτε κατά την έννοια του άρθρου 92. Στην αιτιολογία της αποφάσεώς της (σημείο III), η Επιτροπή αναφέρει τα εξής:

« Κατά συνέπεια, όλες αυτές οι ενισχύσεις έπρεπε να είχαν κοινοποιηθεί στην Επιτροπή σύμφωνα με το άρθρο 93, παράγραφος 3. Επειδή η γαλλική κυβέρνηση δεν κοινοποίησε τις εν λόγω ενισχύσεις εκ των προτέρων, η Επιτροπή δεν ήταν σε θέση να εκφέρει την άποψή της για τα μέτρα αυτά, πριν τεθούν σε εφαρμογή. Έτσι οι ενισχύσεις είναι παράνομες από άποψη κοινοτικού δικαίου από τη στιγμή που άρχισαν να καταβάλλονται. Η κατάσταση που δημιουργήθηκε λόγω της παράβασης των υποχρεώσεων αυτών είναι ιδιαίτερα σοβαρή, διότι οι ενισχύσεις έχουν ήδη καταβληθεί στον αποδέκτη. Επιπλέον, όπως επιβεβαιώθηκε από τη γαλλική κυβέρνηση, 290 εκατομμύρια FF παρασχέθηκαν αφού η Επιτροπή είχε κινήσει

επίσημα τη διαδικασία εξέτασης των ενισχύσεων, δυνάμει του άρθρου 93, παράγραφος 2 ΕΟΚ, στις 21 Νοεμβρίου 1984. Όλες οι ενισχύσεις αυτές είναι παράνομες με βάση το δίκαιο της Κοινότητας. Για το ζήτημα αυτό υπενθυμίζεται ότι — λόγω του επιτακτικού χαρακτήρα των διαδικαστικών κανόνων που ορίζονται από το άρθρο 93, παράγραφος 3, που είναι κανόνες δημόσιας τάξης, των οποίων το άμεσο αποτέλεσμα αναγνώρισε το Δικαστήριο στην απόφασή του της 19ης Ιουνίου 1973 στην υπόθεση 77/72 — ο παράνομος χαρακτήρας των ενισχύσεων αυτών δεν μπορεί να επανορθωθεί εκ των υστέρων. Ο παράνομος χαρακτήρας όλων αυτών των ενισχύσεων προκύπτει από το γεγονός ότι δεν τηρήθηκαν οι διαδικαστικοί κανόνες που ορίζονται στο άρθρο 93, παράγραφος 3. Ταυτοχρόνως οι ενισχύσεις αυτές είναι ασυμβίβαστες με την κοινή αγορά δυνάμει του άρθρου 92 της Συνθήκης ΕΟΚ.

Επιπλέον, στις περιπτώσεις των ενισχύσεων που είναι ασυμβίβαστες με την κοινή αγορά, η Επιτροπή — χρησιμοποιώντας τη δυνατότητα που της έχει δώσει το Δικαστήριο με την απόφασή του της 12ης Ιουλίου 1973 στην υπόθεση 70/72, που επιβεβαιώθηκε με την απόφασή του της 24ης Φεβρουαρίου 1987 στην υπόθεση 310/85 — μπορεί να επιβάλει στα κράτη μέλη να ζητήσουν από τους αποδέκτες την επιστροφή της ενίσχυσης που καταβλήθηκε παράνομα. »

26. Στο δικόγραφο της προσφυγής της, η γαλλική κυβέρνηση εκτιμά την αιτιολογία της Επιτροπής ως εξής: η μη τήρηση των διαδικαστικών κανόνων του άρθρου 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης καθιστά τα μέτρα για τα οποία πρόκειται παράνομα « per se » κατά τρόπο οριστικό, οπότε τα μέτρα αυτά δεν μπορούν πλέον να νομιμοποιηθούν. Επομένως, ο παράνομος χαρακτήρας λόγω τυπικών πλημμελειών καθιστά περιττή κάθε εξέταση κατ' ουσίαν και δικαιολογεί αφ' εαυτού την επιβολή της κυρώσεως της επιστροφής.

27. Η γαλλική κυβέρνηση αμφισβητεί το ότι τα εν λόγω μέτρα μπορούν να θεωρηθούν παράνομα λόγω παραβάσεως διαδικαστικών κανόνων. Υποστηρίζει ότι η αιτιολογία της Επιτροπής στερείται λογικής: ενώ δηλώνει ότι δεν χρειάζεται να γίνει κατ' ουσίαν εξέταση λόγω του ότι οι ενισχύσεις είναι παράνομες « per se », η Επιτροπή προέβη σε τέτοια εξέταση. Περαιτέρω, η Επιτροπή παραβιάζει τις αρχές της ίσης μεταχειρίσεως και της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, θέτοντας το ζήτημα της « per se » παρανομίας σε σχέση με παράβαση διαδικαστικών κανόνων που έλαβε χώρα τέσσερα ή πέντε χρόνια νωρίτερα. Η γαλλική κυβέρνηση υποστηρίζει ότι από την οικονομία του άρθρου 92, παράγραφοι 2 και 3, και από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι η Επιτροπή υποχρεούται να εξετάζει τις ενισχύσεις κατ' ουσίαν πριν διαπιστώσει ότι είναι παράνομες. Με το υπόμνημα απαντήσεώς της προσθέτει ότι η παράλειψη διενεργείας μιας τέτοιας εξετάσεως θα μπορούσε να έχει ως συνέπεια τον αποκλεισμό της χορηγήσεως απολύτως επιτρεπτών ενισχύσεων για καθαρώς τυπικούς λόγους.

28. Πρέπει να παρατηρηθεί ότι η αιτιολογία της Επιτροπής, όπως την αντιλαμβάνεται η γαλλική κυβέρνηση, δεν συμπίπτει ακριβώς με την αιτιολογία που πράγματι περιέχει η απόφαση: ειδικότερα, όπως φαίνεται από την τελευταία παράγραφο του ανωτέρω παρατιθεμένου αποσπάσματος της αποφάσεως, η Επιτροπή στηρίζει την επιστροφή όχι στην παράβαση του άρθρου 93, παράγραφος 3, αλλά μάλλον στο υποτιθέμενο ασυμβίβαστο των ενισχύσεων προς την κοινή αγορά.

29. Ωστόσο, η αιτιολογία της Επιτροπής όπως προκύπτει από τους ισχυρισμούς της στην υπόθεση αυτή πλησιάζει πολύ προς την αντίληψη της γαλλικής κυβερνήσεως. Στο υπόμνημα αντικρούσεώς της η Επιτροπή υποστηρίζει ότι η παράβαση των διαδικαστικών κανόνων δια-

κρίνεται σαφώς από την ουσία και αποτελεί ανεξάρτητο λόγο παρανομίας, μια μορφή παρανομίας « per se », η οποία, όπως αναφέρει και στην αιτιολογία της αποφάσεώς της, δεν μπορεί να θεραπευθεί εκ των υστέρων. Η Επιτροπή φαίνεται να θεωρεί ότι σε μια τέτοια περίπτωση *δεν μπορεί* — ούτε αυτή ούτε, επομένως, το Δικαστήριο — να εξετάσει αν οι ενισχύσεις συμβιβάζονται προς την κοινή αγορά. Πράγματι, η Επιτροπή παρατηρεί ότι αποδίδει σημασία στο να καταγνώσει το Δικαστήριο όλες τις συνέπειες της παραβάσεως των διαδικαστικών κανόνων χωρίς να προχωρήσει σε εξέταση κατ' ουσίαν. Μια τέτοια προσέγγιση (που η Επιτροπή παραδέχεται ότι είναι νέα) θα είχε, κατά τη γνώμη της, ως αποτέλεσμα σημαντική οικονομία εργασίας και χρόνου όσον αφορά τη διαδικασία εξετάσεως των ενισχύσεων κατά το άρθρο 93, παράγραφος 2. Θα απέτρεπε επίσης τα κράτη μέλη από την παράβαση της υποχρεώσεως κοινοποιήσεως και θα « συνέβαλε στην επίλυση των σχετικών με την επιστροφή των ενισχύσεων προβλημάτων ».

30. Κατά την παρέμβασή του, το Ηνωμένο Βασίλειο αμφισβητεί την άποψη της Επιτροπής ότι η παράβαση των διαδικαστικών κανόνων του άρθρου 93, παράγραφος 3, καθιστά τις ενισχύσεις παράνομες « per se ». Υποστηρίζει ότι η νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με την άμεση ισχύ του τελευταίου εδαφίου του άρθρου 93, παράγραφος 3, συμβιβάζεται απολύτως προς την άποψη ότι η παράλειψη κράτους μέλους να κοινοποιήσει μια ενίσχυση δεν απαλλάσσει την Επιτροπή από την υποχρέωση να αποδείξει ότι η ενίσχυση απαγορεύεται από το άρθρο 92. Περαιτέρω, η άποψη ότι μια ενίσχυση είναι παράνομη απλώς και μόνο λόγω παραλείψεως κοινοποιήσεώς της είναι αντίθετη προς το γράμμα και τον σκοπό του άρθρου 93 και θα μπορούσε να οδηγεί στην καταδίκη του κράτους μέλους κάθε φορά που παραλείπει να προβαίνει σε κοινοποίηση, ανεξαρτήτως της φύσεως των υποτιθεμένων ενισχύσεων και ακόμα και αν η παράλειψη οφείλεται σε καλόπιστη αμέλεια. Το Ηνωμένο Βασίλειο υποστηρίζει, επίσης, ότι δεν είναι ανάγκη το Δικαστήριο να επιλύσει το ζήτημα στην παρούσα υπόθεση, λόγω του ότι το μέγεθος και ο χαρακτήρας των πληρωμών είναι τέτοιος ώστε το Δικαστήριο μπορεί εύκολα να προσδιορίσει αν οι εν λόγω συνδρομές ήταν σε θέση να επηρεάσουν τις συναλλαγές μεταξύ των κρατών μελών, μπορεί δε επίσης να προσδιορίσει αν η Επιτροπή είχε στη διάθεσή της επαρκείς πληροφορίες προς στήριξη του συμπεράσματός της ότι οι συνδρομές συνιστούν ενισχύσεις ασυμβίβαστες προς την κοινή αγορά.

31. Όσο κι αν είναι ενδιαφέρων, δεν μπορώ να δεχθώ τον ισχυρισμό του Ηνωμένου Βασιλείου ότι δεν είναι ανάγκη το Δικαστήριο να επιλύσει το ζήτημα που έθεσε η Γαλλική Δημοκρατία. Η απόφαση της Επιτροπής η οποία προσβάλλεται στην υπόθεση αυτή στηρίχθηκε βασικά, σύμφωνα με το άρθρο 1, στην παράβαση των διατάξεων του άρθρου 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης. Αν οι ισχυρισμοί της Γαλλικής Δημοκρατίας επί του σημείου αυτού ευσταθούν, η απόφαση της Επιτροπής πρέπει να ακυρωθεί τουλάχιστον για αυτόν τον λόγο. Εξάλλου, δεδομένης της σημασίας που αποδόθηκε στο πρόβλημα της παρανομίας « per se » και στις επιπτώσεις του, πρέπει, πάντως, να λάβω θέση.

32. Προηγουμένως, θα ήθελα να υπενθυμίσω ότι, ενώ το άρθρο 93 δεν παρέχει, εκ πρώτης όψεως, στην Επιτροπή εξουσία να κινεί τη διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφος 2, όταν μια ενίσχυση δεν έχει κοινοποιηθεί, το Δικαστήριο δέχθηκε, στην υπόθεση 173/73, Ιταλία κατά Επιτροπής (ECR 1974, σ. 709), ότι η Επιτροπή έχει την εξουσία αυτή. Το Δικαστήριο δέχθηκε, επίσης, ότι στην περίπτωση αυτή η Επιτροπή δεν υποχρεούται να ακολουθεί καθόλα τα σημεία της τη διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφος 2: ειδικότερα, δεν

χρειάζεται να ταχθεί προθεσμία προς συμμόρφωση. Το Δικαστήριο έκρινε (σκέψη 15) ότι η ερμηνεία του άρθρου 93 υπό την έννοια ότι για μια νέα ενίσχυση θεσπισθείσα κατά παράβαση του άρθρου 93, παράγραφος 3, μπορεί μόνο να κινηθεί η διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφος 2, συμπεριλαμβανομένου του καθορισμού αποκλειστικής προθεσμίας, είναι

« απαράδεκτη διότι θα κατέληγε στο να στερήσει τις διατάξεις της παραγράφου 3 από την υποχρεωτική τους ισχύ και μάλιστα να ευνοήσει τη μη τήρησή τους ».

Το Δικαστήριο προσέθεσε (σκέψεις 16 και 17):

« Αντιθέτως, το πνεύμα και η οικονομία του άρθρου 93 συνεπάγονται ότι η Επιτροπή, όταν διαπιστώνει ότι μια ενίσχυση θεσπίσθηκε ή τροποποιήθηκε κατά παράβαση της παραγράφου 3, πρέπει να μπορεί, ιδίως όταν κρίνει ότι αυτή η ενίσχυση δεν συμβιβάζεται προς την κοινή αγορά κατά τους όρους του άρθρου 92, να αποφασίζει ότι το ενδιαφερόμενο κράτος πρέπει να την καταργήσει ή να την τροποποιήσει, χωρίς να έχει την υποχρέωση να τάξει προθεσμία, ενώ διατηρεί το δικαίωμα να απευθυνθεί στο Δικαστήριο αν το εν λόγω κράτος δεν συμμορφωθεί με την επιθυμητή επιμέλεια.

Σε μια τέτοια περίπτωση, τα μέσα ενεργείας της Επιτροπής δεν μπορούν να περιορισθούν στην κίνηση της περιπλοκότερης διαδικασίας που προβλέπει το άρθρο 169 ».

33. Το ζήτημα που επιλύθηκε στην υπόθεση 173/73 ήταν αν η Επιτροπή μπορούσε να κάνει χρήση της διαδικασίας του άρθρου 93, παράγραφος 2, και, αν ναι, με ποις μεταβολές όταν οι ενισχύσεις δεν έχουν κοινοποιηθεί. Τα ανωτέρω, όμως, αποσπάσματα της αποφάσεως είναι χρήσιμα και για την εξέταση του εν προκειμένω ανακύπτοντος προβλήματος, που συνίσταται στο αν η διαπίστωση του παρανόμου κατά το άρθρο 93, παράγραφος 2, μπορεί να στηριχθεί σε παράβαση του άρθρου 93, παράγραφος 3.

34. Προφανώς, το άρθρο 93, παράγραφος 2, δεν παρέχει ρητώς τέτοια εξουσία: κατά το γράμμα του, επιτρέπει στην Επιτροπή να κρίνει μια ενίσχυση παράνομη επειδή δεν συμβιβάζεται προς την κοινή αγορά, όχι λόγω παραβάσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3. Το πρόβλημα πρέπει, ωστόσο, όπως εξήγησε το Δικαστήριο στην προαναφερθείσα υπόθεση 173/73, να εξεταστεί υπό το φως της οικονομίας και του σκοπού του άρθρου 93 και ειδικότερα των παραγράφων 2 και 3. Το άρθρο 93 καθιερώνει διαδικασία εκ των προτέρων εξετάσεως υπό της Επιτροπής των σχεδιαζομένων ενισχύσεων προκειμένου να εμποδιστεί η θέσπιση ενισχύσεων ασυμβιβάστων προς την κοινή αγορά. Προς τούτο, το άρθρο 93, παράγραφος 3, προβλέπει υποχρέωση των κρατών μελών να κοινοποιούν στην Επιτροπή τα σχέδια των νέων ενισχύσεων και να μην τα εφαρμόζουν μέχρις ότου τα εγκρίνει η Επιτροπή. Θα ήταν ασυμβίβαστο προς το σύστημα και τον σκοπό αυτό να μπορούν τα κράτη μέλη να αγνοούν τις υποχρεώσεις που τους επιβάλλει το άρθρο 93, παράγραφος 3, χωρίς να υπόκεινται σε κυρώσεις.

35. Περαιτέρω, είναι ήδη πρόδηλον ότι οι εξουσίες της Επιτροπής κατά το άρθρο 93, παράγραφος 2, δεν μπορούν να περιοριστούν με βάση τη γραμματική διατύπωση του άρθρου αυτού. Παραδείγματος χάρη, η διατύπωση του άρθρου 93, παράγραφος 2, που προβλέπει την εξουσία της Επιτροπής να αποφασίζει ότι μια ενίσχυση πρέπει να καταργηθεί ή να τροποποιηθεί, φαίνεται να καλύπτει μόνο τις υφιστάμενες ενισχύσεις, αλλά είναι αναμφισβήτητο ότι η Επιτροπή έχει εξουσία να ενεργεί βάσει της διατάξεως αυτής και προκειμένου περί σχεδιαζομένων ενισχύσεων. Όπως δέχθηκε ρητά το Δικαστήριο στην υπόθεση 173/73, η διατύπωση του άρθρου 93, παράγραφος 2, δεν

μπορεί να ερμηνευθεί γραμματικώς ούτε υπό την έννοια ότι αναφέρεται σε ενισχύσεις που χορηγήθηκαν χωρίς να κοινοποιηθούν, καθόσον στην περίπτωση αυτή, όπως δέχθηκε το Δικαστήριο, η Επιτροπή δεν οφείλει να τάξει προθεσμία για τη συμμόρφωση προς την απόφασή της. Επιπλέον, το γράμμα του άρθρου 93, παράγραφος 2, δεν παρέχει στην Επιτροπή εξουσία να διατάσσει την επιστροφή μιας ενισχύσεως, εξουσία που αναγνώρισε, παρά ταύτα, το Δικαστήριο. Από όλες τις ανωτέρω σκέψεις συνάγεται, τουλάχιστον, ότι οι εξουσίες της Επιτροπής κατά το άρθρο 93, παράγραφος 2, δεν πρέπει να λαμβάνονται υπόψη περιοριστικώς.

36. Ο ισχυρισμός ότι οι υποχρεώσεις που επιβάλλει στα κράτη μέλη το άρθρο 93, παράγραφος 3, είναι μόνο διαδικαστικής φύσεως και ότι δεν μπορεί να συναχθεί απ' αυτές καμία ουσιαστική απαγόρευση είναι επίσης απορριπτέος. Προκαταρκτικώς, μπορεί να υπομνηστεί ότι η απαγόρευση του άρθρου 92, παράγραφος 1, καταλαμβάνει ρητώς όλες τις ενισχύσεις του είδους που περιγράφει το άρθρο, « εκτός αν η παρούσα Συνθήκη ορίζει άλλως ». Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ακόμα ότι ενισχύσεις που έχουν χορηγηθεί κατά παράβαση του άρθρου 93, παράγραφος 3, δεν χορηγήθηκαν « όπως ορίζει η Συνθήκη » και επομένως απαγορεύονται βάσει του άρθρου 92, παράγραφος 1, ως ασυμβίβαστες προς την κοινή αγορά βάσει αυτού του λόγου και μόνο.

37. Υπάρχουν, όμως και άλλες, ευρύτερης θεωρήσεως σκέψεις υπέρ της απόψεως ότι η παράλειψη κράτους μέλους να συμμορφωθεί προς τις υποχρεώσεις που υπέχει από το άρθρο 93, παράγραφος 3, μπορεί να έχει ουσιαστικές συνέπειες. Κατά τη γνώμη μου, αυτό προκύπτει, πράγματι, εμμέσως από τη μέχρι τούδε νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με την άμεση ισχύ του τελευταίου εδαφίου του άρθρου 93, παράγραφος 3, το οποίο, καίτοι δεν έχει άμεση σχέση προς την παρούσα υπόθεση, ορθώς επικαλείται η Επιτροπή, χωρίς όμως να εξηγήσει τη σημασία της. Όπως έκρινε το Δικαστήριο στην προαναφερθείσα υπόθεση 120/73 (Lorenz) (σκέψη 8),

« ... η απαγόρευση επάγεται άμεσα αποτελέσματα ως προς κάθε ενίσχυση που θα εφαρμοζόταν χωρίς σχετική γνωστοποίηση και, σε περίπτωση γνωστοποιήσεως, ισχύει το ίδιο κατά τη διάρκεια της προκαταρκτικής φάσης και, εάν η Επιτροπή κινήσει την προ της ασκήσεως της προσφυγής διαδικασία, μέχρι τη λήψη της τελικής αποφάσεως ».

Κατά τη γνώμη μου, έπεται ότι, σε περίπτωση παραβάσεως της απαγορεύσεως, είτε επειδή χορηγούνται νέες ενισχύσεις χωρίς να έχουν κοινοποιηθεί είτε επειδή κοινοποιηθείσες ενισχύσεις καταβάλλονται πριν εγκριθούν από την Επιτροπή, το εθνικό δικαστήριο, αιτήσει του ενδιαφερομένου διαδίκου, υποχρεούται να εφαρμόσει την απαγόρευση. Είναι, νομίζω, σαφές ότι κατά την εφαρμογή της απαγορεύσεως αυτής δεν πρέπει να περιορίζονται στη λήψη διαδικαστικών μέτρων, συνισταμένων σε προσωρινή παρεμπόδιση της εφαρμογής των ενισχύσεων. Αντιθέτως, οφείλουν να αποφασίζουν ότι όλα τα ήδη ληφθέντα κατά παράβαση του τελευταίου εδαφίου του άρθρου 93 μέτρα είναι παράνομα και να διατάσσουν κάθε κατάλληλη προς επανόρθωση ενέργεια, συμπεριλαμβανομένης της επιστροφής των ήδη καταβληθεισών ενισχύσεων. Μόνο κατ' αυτόν τον τρόπο μπορούν να ανταποκριθούν στην απαίτηση της λήψεως αποτελεσματικών μέτρων επανορθώσεως, απαίτηση συμφυή προς την έννοια του δυναμένου να επιδιωχθεί δικαστικώς απευθείας δικαιώματος.

38. Αν επιτρέπεται στα εθνικά δικαστήρια να διαπιστώνουν ότι ενισχύσεις χορηγηθείσες χωρίς να κοινοποιηθούν είναι παράνομες λόγω μη κοινοποιήσεως, τότε πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να επιτρέπεται και στην Επιτροπή, που έχει την κυρία ευθύνη για τον έλεγχο των κρατικών ενισχύσεων, να αποφασίζει ότι μια τέτοια ενίσχυση είναι παράνομη εξ αυτού του λόγου και μόνο.

39. Η βασική, όμως, σκέψη προκειμένου να προσδιοριστεί το περιεχόμενο των εξουσιών της Επιτροπής στηρίζεται, κατά τη γνώμη μου, στην αρχή της πρακτικής αποτελεσματικότητας (effet utile). Η αρχή αυτή επιβάλλει ευρεία ερμηνεία των εξουσιών αυτών, δεδομένης της θεμελιώδους σημασίας των διατάξεων του άρθρου 93 για την εξασφάλιση της εύρυθμης λειτουργίας της κοινής αγοράς, την οποία έχει επανειλημμένως τονίσει το Δικαστήριο (βλέπε, παραδείγματος χάρη, συνεκδικασθείσες υποθέσεις 91 και 127/83, Heineken Brouwerijen BV κατά Inspecteur der Vennootschapsbelasting, Συλλογή 1984, σ. 3435, σκέψη 20). Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, ο εκπρόσωπος της Επιτροπής υπογράμμισε τις δυσκολίες που δημιουργούν οι εκ μέρους των κρατών μελών επανειλημμένες παραλείψεις συμμορφώσεως προς τις υποχρεώσεις που υπέχουν από το άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης. Είναι πρόδηλον ότι στις περιπτώσεις αυτές η Επιτροπή εμποδίζεται να ασκήσει τις εξουσίες που της απονέμει η Συνθήκη με το άρθρο 93, παράγραφος 2. Από το ίδιο το γεγονός ότι τα κράτη μέλη υποχρεούνται, βάσει της Συνθήκης, να μην εφαρμόζουν σχεδιαζόμενες ενισχύσεις μέχρι να τις εγκρίνει η Επιτροπή, μπορεί, κατά τη γνώμη μου, να συναχθεί βασίμως ότι, όταν ένα κράτος μέλος ενεργεί παρανόμως, η Επιτροπή πρέπει να θεωρείται ότι διαθέτει ευρύτατες εξουσίες.

40. Πρέπει να υπομνηστεί ότι το Δικαστήριο στηρίχθηκε σε σκέψεις σχετικές με την πρακτική αποτελεσματικότητα στην υπόθεση 173/73, όταν έκρινε ότι δεν χρειάζεται η Επιτροπή να τάσσει προθεσμία όταν χρησιμοποιεί τη διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφος 2, προκειμένου περί μη κοινοποιηθεισών χορηγηθεισών ενισχύσεων. Διασταλτική ερμηνεία της Συνθήκης, η οποία θεωρήθηκε απαραίτητη για την εξασφάλιση της αποτελεσματικότητας των διατάξεων της Συνθήκης, υιοθετήθηκε και σε σχέση με τις διατάξεις εφαρμογής κρατικών ενισχύσεων, όπου το Δικαστήριο έκρινε ότι η Επιτροπή μπορεί να ζητήσει να διαταχθεί η λήψη προσωρινού μέτρου κατά κράτους μέλους στο πλαίσιο διαδικασίας βάσει του άρθρου 93 ή του άρθρου 169: βλέπε υποθέσεις 31/77 R και 53/77 R, Επιτροπή κατά Ηνωμένου Βασιλείου και Ηνωμένο Βασίλειο κατά Επιτροπής (ECR 1977, σ. 921) και υπόθεση 61/77 R, Επιτροπή κατά Ιρλανδίας (ECR 1977, σ. 1411). Ακόμα, στην υπόθεση 70/72, Επιτροπή κατά Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας (ECR 1973, σ. 813, σκέψη 20), το Δικαστήριο δέχθηκε ότι το άρθρο 93, παράγραφος 3, « συνεπάγεται, για την Επιτροπή, την εξουσία λήψεως, αν κριθεί αναγκαίο, αμέσων και προσωρινών μέτρων ». Πρέπει να προστεθεί ότι ανάλογη ήταν η θέση του Δικαστηρίου προκειμένου περί διαδικασιών που κίνησε η Επιτροπή προς εκτέλεση των άρθρων 85 και 86 της Συνθήκης — τα οποία ανήκουν στο ίδιο κεφάλαιο της Συνθήκης, που τιτλοφορείται « κανόνες ανταγωνισμού », όπως και τα άρθρα 92 έως 94 περί κρατικών ενισχύσεων (βλέπε, παραδείγματος χάρη, υπόθεση 792/79 R, Camera Care Ltd κατά Επιτροπής, ECR 1980, σ. 119).

41. Καίτοι στην παρούσα υπόθεση η Επιτροπή περιέλαβε σε μία απόφαση τις διαπιστώσεις της σχετικά με το παράνομο των ενισχύσεων λόγω παραβάσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3, και λόγω του ασυμβιβάστου προς την κοινή αγορά, νομίζω ότι η Επιτροπή μπορεί να λάβει προσωρινή απόφαση άπαξ και διαπιστώσει παράβαση του άρθρου 93, παράγραφος 3, έχει δε τη δυνατότητα να εξετάσει εν συνεχεία τα ουσιαστικά ζητήματα του συμφώνου των ενισχύσεων προς την κοινή αγορά.

42. Για τους λόγους αυτούς, η Επιτροπή δικαιούται, κατά τη γνώμη μου, να εκδώσει απόφαση βάσει του άρθρου 93, παράγραφος 2, διαπιστώνουσα ότι ενίσχυση που εφαρμόσθηκε χωρίς να κοινοποιηθεί είναι εξ αυτού του λόγου παράνομη. Δεν με έχει πείσει το επιχείρημα της γαλλικής κυβερνήσεως και της κυβερνήσεως του Ηνωμένου Βασιλείου, κατά το οποίο η άποψη αυτή θα μπορούσε να οδη-

γήσει στην καταδίκη ενισχύσεων που δεν είναι πράγματι ασυμβίβαστες προς την κοινή αγορά: ο τρόπος αποφυγής του ενδεχομένου αυτού προβλήματος είναι ακριβώς η διαδικασία κοινοποιήσεως που προβλέπει το άρθρο 93, παράγραφος 3. Εν πάση περιπτώσει, όπως προαναφέρθηκε, ο κατ' ουσίαν παράνομος χαρακτήρας μιας ενισχύσεως λόγω παραβάσεως των υποχρεώσεων του άρθρου 93, παράγραφος 3, μπορεί να προβληθεί ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, αδιαφόρως του αν η ενίσχυση για την οποία πρόκειται θα μπορούσε, με κατάλληλη ερμηνεία, να θεωρηθεί ότι συμβιβάζεται προς την κοινή αγορά.

43. Όσον αφορά το ζήτημα αν μόνη η διαπίστωση του παρανόμου χαρακτήρα λόγω παραβάσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3, μπορεί να αποτελέσει βάση προς επιστροφή, δεν φαίνεται απαραίτητο να αποφανθεί επ' αυτού το Δικαστήριο στην παρούσα υπόθεση. Τούτο δε επειδή στην επίμαχη απόφαση η Επιτροπή δεν έλαβε τον λόγο αυτό ως βάση για την επιστροφή των ενισχύσεων· όπως προαναφέρθηκε, κάτοι οι προτάσεις της Επιτροπής επί του σημείου αυτού δεν είναι απόλυτα ξεκάθαρες, η Επιτροπή στηρίζει την υποχρέωση επιστροφής όχι στο παράνομο των ενισχύσεων per se, αλλά στο ασυμβίβαστό τους προς την κοινή αγορά. Εντούτοις, αν ήταν απαραίτητο να λάβω θέση επί του ζητήματος, θα συμφωνούσα με την άποψη που διατύπωσε ο γενικός εισαγγελέας Tesauro στην υπόθεση 142/87, κατά την οποία η Επιτροπή έχει εξουσία να διατάσσει την επιστροφή μιας ενισχύσεως μόνο και μόνο λόγω παραβάσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3.

44. Ένα άλλο ζήτημα είναι αν, αφού διαπιστώσει ότι μία ενίσχυση είναι παράνομη λόγω παραβάσεως της κατά το άρθρο 93, παράγραφος 3, υποχρεώσεως κοινοποιήσεως, η Επιτροπή μπορεί ή υποχρεούται να προχωρήσει σε κατ' ουσίαν εξέταση της ενισχύσεως. Είμαι της γνώμης — αντίθετα προς τη θέση που έλαβε η Επιτροπή στην παρούσα υπόθεση — ότι η Επιτροπή μπορεί να προχωρήσει στην εξέταση του αν μία μη κοινοποιηθείσα ενίσχυση συμβιβάζεται προς την κοινή αγορά. Ελλείψει διατάξεων εφαρμογής θεσπισμένων βάσει του άρθρου 94, η Επιτροπή πρέπει να θεωρείται ότι διαθέτει και ευρείες εξουσίες και τη μεγαλύτερη δυνατή ελαστικότητα κατά την άσκησή τους. Η περίπτωση του άρθρου 93 ως προς το ζήτημα αυτό διαφέρει από την του άρθρου 85 της Συνθήκης, όπου οι διατάξεις εφαρμογής, δηλαδή το άρθρο 6 του κανονισμού 17 του Συμβουλίου, της 6ης Φεβρουαρίου 1962, πρώτος κανονισμός εφαρμογής των άρθρων 85 και 86 της συνθήκης ΕΟΚ (ΕΕ 13, σ. 104), αποκλείουν ρητώς τη δυνατότητα της Επιτροπής να επιτρέψει εξαίρεση προκειμένου περί μη κοινοποιηθείσας συμφωνίας: βλέπε υπόθεση 30/78, Distillers κατά Επιτροπής (ECR 1980, σ. 2229). Κατά τη γνώμη μου, η Συνθήκη ούτε υποχρεώνει την Επιτροπή να προβαίνει σε κάθε περίπτωση στην εξέταση του αν μία ενίσχυση συμβιβάζεται προς την κοινή αγορά — αυτό δε είναι ένα από τα σημεία στα οποία ας μου επιτραπεί να διαφωνήσω με τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Tesauro στην υπόθεση 142/87, Βασίλειο του Βελγίου κατά Επιτροπής, — ούτε την εμποδίζει να το πράξει, εφόσον το κρίνει απαραίτητο. Όταν κρίνει αν πρέπει να εξετάσει αν μία μη κοινοποιηθείσα ενίσχυση συμβιβάζεται προς την κοινή αγορά, η Επιτροπή μπορεί να λαμβάνει υπόψη παράγοντες όπως η φύση της παραλείψεως κοινοποιήσεως, η φύση της ενισχύσεως και κάθε συνέπεια που ενδεχομένως επήλθε ήδη λόγω της παραλείψεως κοινοποιήσεως, όπως το αν η ενίσχυση έχει επιστραφεί. Όπως υπογραμμίζει ο γενικός εισαγγελέας Tesauro στην υπόθεση 142/87 (παράγραφος 12), μπορεί μερικές φορές να έχει σημασία, προς το γενικό συμφέρον, να αποδεικνύεται αν η ενίσχυση είναι ή όχι κατ' ουσίαν νόμιμη. Όσον αφορά τον ισχυρισμό της Επιτροπής ότι ούτε η Επιτροπή ούτε το Δικαστήριο δεν μπορεί να εξετάσει αν συμβιβάζονται προς την κοινή αγορά μη κοινοποιηθείσες ενισχύσεις, εξυπακούεται, ίσως, ότι, όταν η Επιτροπή αποφασίζει να εξετάσει αν συμβιβάζονται οι ενισχύσεις, η απόφασή της αυτή θα υπόκειται

στον έλεγχο του Δικαστηρίου, ακόμα και αν η Επιτροπή έχει διαπιστώσει επίσης ότι οι ενισχύσεις είναι παράνομες λόγω παραβάσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3.

45. Ανακεφαλαιώνω: στην παρούσα υπόθεση, η Επιτροπή στήριξε την απόφασή της ότι οι ενισχύσεις είναι παράνομες τόσο στην παράβαση του άρθρου 93, παράγραφος 3, όσο και στο ασυμβίβαστό τους, προς την κοινή αγορά· θεωρώ ότι εδικαιούτο να στηρίξει την απόφαση αυτή και στους δύο λόγους. Η Επιτροπή στήριξε την εντολή επιστροφής των ενισχύσεων στον δεύτερο από τους ανωτέρω λόγους, όπως εδικαιούτο προφανώς να πράξει. Μολονότι η αιτιολογία και τα επιχειρήματα της Επιτροπής επιδέχονται κριτική από ορισμένες απόψεις, νομίζω ότι είναι πειστικά ως προς τα κύρια σημεία. Επομένως, τάσσομαι υπέρ της απορρίψεως του τελευταίου ισχυρισμού που προέβαλε η γαλλική κυβέρνηση σχετικά με τα διαδικαστικά ζητήματα της παρούσας υπόθεσης.

II — Η αιτιολογία της αποφάσεως της Επιτροπής

46. Η γαλλική κυβέρνηση υποστηρίζει ότι από πολλές απόψεις η απόφαση της Επιτροπής είναι ανακριβώς ή ανεπαρκώς αιτιολογημένη.

Μερίδιο επί της αγοράς και επιπτώσεις επί των συναλλαγών

47. Καταρχάς, η γαλλική κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η απόφαση της Επιτροπής περιέχει ανακρίβειες ως προς το μερίδιο της επιχειρήσεως επί της αγοράς και ως προς τις συναλλαγές. Η γαλλική κυβέρνηση βάλλει, ειδικότερα, κατά της περιεχομένης στην απόφαση διαπιστώσεως της Επιτροπής ότι « κατά την περίοδο μεταξύ του 1982 και του τέλους του 1984, δηλαδή κατά την περίοδο που καταβλήθηκαν οι ενισχύσεις αυτές, οι εξαγωγές κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων στα άλλα κράτη μέλη αυξήθηκαν κατά 32 % ». Η γαλλική κυβέρνηση αναφέρεται επίσης στη διαπίστωση της Επιτροπής ότι περί το 40 % των προϊόντων της γαλλικής κλωστοϋφαντουργικής βιομηχανίας εξάγονται και παρατηρεί ότι το ποσοστό είναι μόνο 16 % για την Boussac, της οποίας, εξάλλου, το μερίδιο επί της ευρωπαϊκής αγοράς είναι μικρότερο από 0,5 %. Κατά τη γνώμη μου, τα στοιχεία αυτά αφορούν όχι τόσο την πληρότητα της αιτιολογίας της Επιτροπής όσο την εκτίμηση των επιπτώσεων των ενισχύσεων επί των συναλλαγών και του ανταγωνισμού· το ζήτημα αυτό εξετάζεται κατωτέρω (παράγραφοι 57—63).

Η προβαλλόμενη παράλειψη της Επιτροπής να αποδείξει γιατί η εκκαθάριση της επιχειρήσεως ήταν προτιμότερη από την αναδιάρθρωση

48. Επικαλούμενη απόσπασμα της αποφάσεως επί της υποθέσεως 323/82, Intermills κατά Επιτροπής (Συλλογή 1984, σ. 3809, ιδίως σ. 3832, σκέψη 39), η γαλλική κυβέρνηση προβάλλει ότι η Επιτροπή δεν απέδειξε « γιατί η δράση της προσφεύγουσας στην αγορά, μετά τον αναπροσανατολισμό της παραγωγής της με τη βοήθεια της ενισχύσεως, μπορούσε να αλλοιώσει τους όρους του εμπορίου σε σημείο που η εξαφάνιση της επιχειρήσεως να ήταν προτιμότερη από την εξυγίανσή της ».

49. Ωστόσο, το απόσπασμα παρατίθεται εκτός του πλαισίου στο οποίο εντάσσεται. Αν αναγνωριστεί στο πλαίσιο ολοκλήρου του σχετικού μέρους της αποφάσεως Intermills (σκέψεις 34—39), φαίνεται σαφώς ότι το κείμενο αυτό αντικατοπτρίζει τις ιδιαίτερες περιστάσεις της υποθέσεως αυτής και δεν μπορεί να του αποδοθεί ευρύτερη σημασία. Στην υπόθεση Intermills, το Δικαστήριο έκρινε ότι η Επιτροπή παρέλειψε να εξηγήσει γιατί μια ενίσχυση υπό μορφή συμμετοχής στο κεφάλαιο

επιχειρήσεως είχε αρνητικές επιπτώσεις επί του ανταγωνισμού σε βαθμό αντίθετο προς το κοινό συμφέρον υπό συνθήκες κατά τις οποίες η επίμαχη απόφαση της Επιτροπής δεχόταν ότι είχε λάβει χώρα αναδιάρθρωση και η Επιτροπή δεν εξηγούσε, εξάλλου, γιατί η ενίσχυση για την οποία επρόκειτο δεν μπορούσε να θεωρηθεί ως μέρος της αναδιαρθρώσεως. Στην παρούσα υπόθεση, η Επιτροπή εκθέτει με πληρότητα, στα μέρη V έως VIII της αποφάσεώς της, τους λόγους για τους οποίους κατέληξε στη διαπίστωση ότι δεν είχε γίνει πραγματική αναδιάρθρωση της Boussac. Επομένως, δεν μπορεί, κατά τη γνώμη μου, να γίνει παραλληλισμός προς την υπόθεση Intermills και ο ισχυρισμός αυτός πρέπει να απορριφθεί.

Άλλες προβαλλόμενες πλημμέλειες της αιτιολογίας

50. Δεν νομίζω επίσης ότι η Επιτροπή περιόρισε την εκτίμησή της — όπως ισχυρίζεται η γαλλική κυβέρνηση — στον μηχανικό έλεγχο του αν οι ενισχύσεις συμβιβάζονται προς τις κατευθυντήριες γραμμές που η ίδια έχει χαράξει και ότι δεν έλαβε υπόψη τη μείωση του εργατικού δυναμικού και της παραγωγικής ικανότητας της Boussac. Αντιθέτως, η απόφαση δείχνει ότι η Επιτροπή έλαβε πλήρως υπόψη την εφαρμογή των κατευθυντήριων γραμμών της και ότι αντέκρουσε ειδικώς τους ισχυρισμούς της γαλλικής κυβερνήσεως σχετικά με την προβαλλόμενη μείωση της παραγωγής.

III — Επί της ουσίας

51. Η επόμενη ομάδα λόγων τους οποίους προβάλλει η γαλλική κυβέρνηση αφορά ζητήματα ουσίας.

Αποτελούσαν τα ποσά ενίσχυση;

52. Καταρχάς, η γαλλική κυβέρνηση υποστηρίζει ότι τα καταβληθέντα ποσά δεν αποτελούσαν ενισχύσεις κατά την έννοια του άρθρου 92 της Συνθήκης. Η γαλλική κυβέρνηση παρατηρεί ότι το σχετικό κριτήριο τέθηκε στην υπόθεση 234/84, Βασίλειο του Βελγίου κατά Επιτροπής (Συλλογή 1986, σ. 2263), όπου το Δικαστήριο δέχθηκε τα εξής:

« Στην περίπτωση επιχειρήσεως, της οποίας το σύνολο σχεδόν του εταιρικού κεφαλαίου κατέχει το δημόσιο, πρέπει ιδίως να κριθεί αν, υπό παρόμοιες περιστάσεις, ιδιώτης εταίρος στηριζόμενος στις προβλέψιμες δυνατότητες αποδοτικότητας, ανεξάρτητα από κάθε άποψη κοινωνικής, περιφερειακής ή κλαδικής πολιτικής, θα είχε προβεί σε παρόμοια εισφορά κεφαλαίου...

... ιδιώτης εταίρος μπορεί ευλόγως να εισφέρει το αναγκαίο κεφάλαιο για την επιβίωση μιας επιχειρήσεως που αντιμετωπίζει παροδικές δυσχέρειες, αλλ' η οποία, όμως, μετά από αναδιάρθρωση, θα μπορούσε να επανεύρει την αποδοτικότητά της. »

53. Η γαλλική κυβέρνηση υποστηρίζει ότι οι ενισχύσεις προς την Boussac ανταποκρίνονται στο κριτήριο αυτό. Ανταποκρίνονταν, επίσης, στα κριτήρια που καθόρισε η ίδια η Επιτροπή σε έγγραφο που αφορούσε συμμετοχή δημοσίων φορέων σε επιχειρήσεις [SG(84) D/11839], κατά τα οποία (η ενίσχυση) πρέπει να αντιμετωπίζεται ως εάν έχει χορηγηθεί « υπό περιστάσεις που θα μπορούσαν να συντρέξουν στην περίπτωση ιδιώτη επενδυτή ενεργούντος υπό κανονικές συνθήκες οικονομίας της αγοράς ». Στο πλαίσιο αυτό, η γαλλική κυβέρνηση αναφέρεται στην ανάλυση της εταιρίας Arthur D. Little, η οποία κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η επιχείρηση ήταν βιώσιμη και μπορούσε κατόπιν αναδιαρθρώσεως να φθάσει σε κανονικό επίπεδο αποδοτικότητας εντός ευλόγου χρόνου. Επίσης, ανα-

φέρει ότι καταρτίστηκε πρόγραμμα αναδιαρθρώσεως, το οποίο αναθεωρήθηκε και εκσυγχρονίστηκε κανονικώς. Επιπλέον, η γαλλική κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι σημαντικές συνεισφορές έγιναν από ιδιωτικούς φορείς και ότι η Επιτροπή αγνόησε το γεγονός αυτό. Πράγματι, στην προσφυγή της υποστηρίζει, με βάση τα αριθμητικά στοιχεία που περιέχει το υπόμνημα της 21ης Μαΐου 1987 του « εκπροσώπου » Gadonneix, ότι χορηγήθηκαν ποσά ύψους 1 401 εκατομμυρίων FF υπό μορφή επενδύσεων κεφαλαίων, δανείων και βραχυπροθέσμων πιστώσεων, κατά τρόπον ώστε οι συνεισφορές του ιδιωτικού τομέα υπερέβαιναν πράγματι τα ποσά που προέρχονταν από κρατικές πηγές. Τέλος, η γαλλική κυβέρνηση προβάλλει, επίσης, κατά της αποφάσεως της Επιτροπής ότι ο ιδιώτης επενδυτής που αγόρασε την εταιρία έναντι του συμβολικού ποσού ενός φράγκου συνεισέφερε επίσης, στο πλαίσιο της συμφωνίας αγοράς, στο κεφάλαιο της εταιρίας ποσό ύψους 400 εκατομμυρίων FF.

54. Βεβαίως, η γαλλική κυβέρνηση ορθώς παρατηρεί ότι το εφαρμοστέο κριτήριο καθορίζεται στην υπόθεση 234/84. Εντούτοις, νομίζω ότι δεν πρέπει, επίσης, να λησμονείται ότι στην υπόθεση αυτή το Δικαστήριο, μετά το ανωτέρω παρατεθέν απόσπασμα, συνέχισε διαπιστώνοντας ότι ορθώς η Επιτροπή θεώρησε ότι πιθανότατα η επιχείρηση για την οποία επρόκειτο δεν θα είχε μπορέσει να συγκεντρώσει τα απαραίτητα ποσά από την κεφαλαιαγορά του ιδιωτικού τομέα, επειδή, μεταξύ άλλων, η επιχείρηση αυτή υφίστατο επί πολλά έτη σημαντικές απώλειες και επειδή τα προϊόντα της έπρεπε να διατίθενται σε αγορά που ενεφάνιζε υπέρμετρη παραγωγική ικανότητα. Ανάλογες σκέψεις ισχύουν, βέβαια, στην παρούσα υπόθεση.

55. Όσον αφορά το ζήτημα των συνεισφορών του ιδιωτικού τομέα και των συγκεκριμένων αριθμητικών στοιχείων που παραθέτει η γαλλική κυβέρνηση, πρέπει να αναγνωριστεί ότι η απόφαση της Επιτροπής δεν ασχολείται ειδικώς με το πρόβλημα αυτό και ότι στο υπόμνημα αντικρούσεως της Επιτροπής δεν περιέχεται πλήρης απάντηση σχετικώς. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, έγινε κάποια ανταλλαγή απόψεων σχετικά με το αν οι εν λόγω συνεισφορές πραγματοποιήθηκαν πράγματι από ιδιωτικούς φορείς στο πλαίσιο των υποτιθεμένων δεσμών μεταξύ των γαλλικών δημοσίων αρχών και των τραπεζών. Κατά τη γνώμη μου, ωστόσο, αποφασιστικής σημασίας είναι το γεγονός ότι από το υπόμνημα του Gadonneix, το οποίο επικαλείται η γαλλική κυβέρνηση, προκύπτει σαφώς ότι οι εν λόγω συμπληρωματικές συνεισφορές εντάσσονται στο πλαίσιο γενικού σχεδίου προς διάσωση της Boussac. Είναι εύλογο — ίσως και αναπόφευκτο — να συναχθεί το συμπέρασμα ότι οι συνεισφορές αυτές — λαμβανομένης υπόψη της δεινής οικονομικής θέσεως της εταιρίας και της καταστάσεως της οικείας αγοράς — δεν θα είχαν γίνει αν δεν υπήρχαν οι απευθείας συνεισφορές από κρατικούς πόρους. Επομένως, αν και θα ήταν καλύτερα η επίμαχη απόφαση να ασχολούνταν ειδικώς με τη φύση και την έκταση των συνεισφορών του ιδιωτικού τομέα, θεωρώ ορθό το βασικό συμπέρασμα της αποφάσεως ότι η Boussac δεν θα είχε κατορθώσει να συγκεντρώσει από την ελεύθερη αγορά όλα τα απαραίτητα για την επιβίωσή της κεφάλαια, και επομένως νομίζω ότι οι συνεισφορές από κρατικούς πόρους πρέπει να θεωρηθούν ότι αποτελούν ενισχύσεις.

56. Όσον αφορά τη συνεισφορά του ιδιώτη επενδυτή ο οποίος αγόρασε την εταιρία, όπως δέχεται η γαλλική κυβέρνηση η συνεισφορά αυτή δεν πραγματοποιήθηκε πριν από το τέλος του 1985, δηλαδή μετά τη χορήγηση του συνόλου της κρατικής βοήθειας που αποτελεί αντικείμενο της αποφάσεως της Επιτροπής. Επομένως, η συνεισφορά του ιδιώτη επενδυτή δεν έχει σχέση με το ζήτημα αν η κρατική βοήθεια αποτελεί ενίσχυση.

Επιπτώσεις επί των συναλλαγών και επί του ανταγωνισμού

57. Εν συνεχεία, η γαλλική κυβέρνηση υποστηρίζει ότι οι ενισχύσεις που χορηγήθηκαν στην Boussac δεν ενέπιπταν στο άρθρο 92, παράγραφος 1, διότι δεν νόθευαν ούτε απειλούσαν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό ούτε επηρέαζαν τις μεταξύ κρατών μελών συναλλαγές.

58. Όσον αφορά τις επιπτώσεις επί του ανταγωνισμού, η γαλλική κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η εναλλακτική λύση που θα μπορούσε να εφαρμοστεί αντί της παροχής συνδρομής προς την Boussac θα είχε προκαλέσει ακόμα σημαντικότερη στρέβλωση του ανταγωνισμού: αν είχε γίνει αποδεκτή η διάλυση της επιχειρήσεως, τα περιουσιακά της στοιχεία θα είχαν αγοραστεί από ανταγωνίστριες επιχειρήσεις σε τιμές πολύ χαμηλότερες από την αγοραία αξία τους, πράγμα που θα συνέβαλλε στη διαιώνιση του προβλήματος της υπέρμετρης ικανότητας παραγωγής. Επίσης, παρατηρεί ότι η Επιτροπή δεν απέδειξε ότι η Boussac συμπεριφέρθηκε κατά τρόπο αντίθετο προς τον ελεύθερο ανταγωνισμό.

59. Δεν χρειάζεται να επεκταθώ επί των ισχυρισμών αυτών. Για να έχει εφαρμογή το άρθρο 92, παράγραφος 1, απαιτείται μόνον η ενίσχυση να νοθεύει ή να απειλεί να νοθεύσει τον ανταγωνισμό· το γεγονός ότι μια εναλλακτική αντιμετώπιση, παραδείγματος χάρη το να αφεθεί μια προβληματική επιχείρηση να περιέλθει σε κατάσταση εκκαθαρίσεως, θα μπορούσε να προκαλέσει μεγαλύτερες στρεβλώσεις του ανταγωνισμού απ' ό,τι η χορήγηση της ενισχύσεως είναι κατ' ουσίαν άνευ σημασίας. Άνευ σημασίας σε σχέση με το άρθρο 92, παράγραφος 1, είναι και η συμπεριφορά της επιχειρήσεως για την οποία πρόκειται.

60. Όσον αφορά τις επιπτώσεις επί των συναλλαγών, η γαλλική κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η Boussac κατέχει πολύ μικρό μερίδιο επί της κοινοτικής αγοράς κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων — μόνο 0,3 %. Επίσης, υποστηρίζει ότι εσφαλμένως η Επιτροπή αναφέρει στην απόφασή της ότι κατά το διάστημα 1982—1984 οι εξαγωγές της Boussac αυξήθηκαν κατά 32 %: παραγνωρίζεται το γεγονός ότι η αύξηση των αριθμητικών στοιχείων για το 1984 οφειλόταν σε συγκυριακή αύξηση της ζητήσεως λινών. Η γαλλική κυβέρνηση θεωρεί ότι η Επιτροπή όφειλε, αντ' αυτού, να λάβει υπόψη το διάστημα 1982—1986, κατά το οποίο, όπως αναφέρει, οι εξαγωγές της Boussac προς άλλα κράτη μέλη της ΕΟΚ μειώθηκαν, σε πραγματική αξία, κατά 33 %. Επίσης, η γαλλική κυβέρνηση παραθέτει αριθμητικά στοιχεία τα οποία δείχνουν, κατά τη γνώμη της, ότι κατά το διάστημα αυτό στην εγχώρια γαλλική αγορά ορισμένων κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων όπως αυτά που παρήγε η Boussac εισέβαλαν βαθμηδόν εισαγόμενα προϊόντα από άλλα κράτη μέλη της ΕΟΚ.

61. Η Επιτροπή εκτιμά το μερίδιο της Boussac επί της κοινοτικής αγοράς σε 0,38 % και παρατηρεί ότι σε μια αγορά που εμφανίζει μεγάλη κατάτμηση, όπου ακόμα και ο μεγαλύτερος παραγωγός κατέχει μόνον 0,8 %, το μερίδιο αυτό δεν είναι αμελητέο. Επίσης, επισημαίνει ότι το μερίδιο της Boussac είναι σημαντικά μεγαλύτερο σε ορισμένους υποτομείς.

62. Δεν νομίζω ότι οι μεταξύ των διαδίκων διαφορές επί των ζητημάτων αυτών έχουν αποφασιστική σημασία. Στην υπόθεση 730/79, Philip Morris κατά Επιτροπής (ECR 1980, σ. 2671), το Δικαστήριο δέχθηκε τα εξής (σκέψη 11):

«Όταν μία κρατική ενίσχυση οικονομικού χαρακτήρα ενισχύει τη θέση μιας επιχειρήσεως σε σχέση με άλλες επιχειρήσεις που την ανταγωνίζονται στο ενδοκοινοτικό εμπόριο, οι τελευταίες πρέπει να θεωρούνται ότι επηρεάζονται από την ενίσχυση.»

63. Στην παρούσα υπόθεση, δεν αμφισβητείται ότι η Boussac είναι σημαντικός κοινοτικός παραγωγός, ο τρίτος της Γαλλίας και ο πέμπτος της Κοινότητας. Επίσης, δεν αμφισβητείται ότι η Boussac μετέχει στο διεθνές εμπόριο, εξάγοντας περί το 16 % των προϊόντων της σε άλλα κράτη μέλη. Εξάλλου, είναι αναμφίβολο ότι τα ποσά που χορηγήθηκαν στην Boussac ως ενίσχυση ήταν πολύ σημαντικά και της επέτρεψαν να μειώσει το κόστος παραγωγής της σε μια εποχή κατά την οποία όλοι οι παραγωγοί κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων της Κοινότητας αντιμετώπιζαν δυσκολίες. Υπ' αυτές τις περιστάσεις, νομίζω ότι η Επιτροπή μπορούσε εγκύρως να αποφασίσει ότι οι ενισχύσεις επηρέαζαν τις μεταξύ κρατών μελών συναλλαγές και νόθευαν ή απειλούσαν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό. Κατά συνέπεια, προτείνω την απόρριψη του αναφερομένου στο άρθρο 92, παράγραφος 1, ισχυρισμού.

Συμβιβάζονταν οι ενισχύσεις προς την κοινή αγορά βάσει του άρθρου 92, παράγραφος 3;

64. Το άρθρο 92, παράγραφος 3, ορίζει τα εξής:

« Δύνανται να θεωρηθούν ότι συμβιβάζονται με την κοινή αγορά:

α) οι ενισχύσεις για την προώθηση της οικονομικής αναπτύξεως περιοχών στις οποίες το βιοτικό επίπεδο είναι ασυνήθως χαμηλό ή στις οποίες επικρατεί σοβαρή υποαπασχόληση·

β) ...

γ) οι ενισχύσεις για την προώθηση της αναπτύξεως ορισμένων οικονομικών δραστηριοτήτων ή οικονομικών περιοχών, εφόσον δεν αλλοιώνουν τους όρους των συναλλαγών κατά τρόπο που θα αντέκειτο προς το κοινό συμφέρον. ...

δ) ... ».

65. Στην προσβαλλόμενη απόφαση, η Επιτροπή διαπίστωσε ότι οι ενισχύσεις δεν ανταποκρίνονταν στα κριτήρια για την υπαγωγή στις εξαιρέσεις του άρθρου 93, παράγραφος 3, στοιχείο α) ή στοιχείο γ). Όσον αφορά το άρθρο 92, παράγραφος 3, στοιχείο α), η Επιτροπή θεώρησε ότι το επίπεδο της υποαπασχολήσεως στις περιοχές που αφορούσαν οι ενισχύσεις δεν ήταν αρκετά υψηλό· εν πάση περιπτώσει, ισχυρίζεται, ότι οι ενισχύσεις χορηγήθηκαν σε συγκεκριμένη επιχείρηση, ανεξαρτήτως της γεωγραφικής της θέσεως, και επομένως δεν μπορούσαν να θεωρηθούν ως ενισχύσεις τοπικού χαρακτήρα. Η γαλλική κυβέρνηση, αντίθετα, υποστηρίζει ότι οι ενισχύσεις χορηγήθηκαν εντός περιοχών στις οποίες το επίπεδο της υποαπασχολήσεως είναι σημαντικά υψηλότερο από τον εθνικό ή τον κοινοτικό μέσον όρο.

66. Η Επιτροπή έχει σαφώς δίκαιο επί του σημείου αυτού. Στην υπόθεση 248/84, Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας κατά Επιτροπής (Συλλογή 1987, σ. 4013), το Δικαστήριο έκρινε (σκέψη 19) ότι:

« ... η χρησιμοποίηση των όρων " ασυνήθως " και " σοβαρή " στην εξαίρεση που προβλέπει το στοιχείο α) δείχνει ότι αυτή αφορά μόνο περιοχές όπου η οικονομική κατάσταση είναι εξαιρετικά δυσμενής σε σχέση προς το σύνολο της Κοινότητας ».

Η γαλλική κυβέρνηση υπογραμμίζει ότι σε τρεις από τις τέσσερις περιοχές τις οποίες αφορούσαν οι ενισχύσεις, δηλαδή στις περιοχές Nord, Pas-de-Calais και Picardie, οι δείκτες ανεργίας ήταν, το 1986, 13,5 %, 14,85 % και 12,53 % αντίστοιχα. Εντούτοις, παρόλο που οι

τιμές αυτές ήταν, πράγματι, κάπως υψηλότερες από τον κοινοτικό μέσον όρο (11,5 %), δεν μπορεί να λεχθεί ότι μαρτυρούν την ύπαρξη «άκρως δυσμενούς» καταστάσεως σε σχέση με το σύνολο της Κοινότητας.

67. Όσον αφορά το άρθρο 92, παράγραφος 3, στοιχείο γ), η Επιτροπή ανέφερε στην απόφασή της ότι οι γαλλικές ενισχύσεις ενέπιπταν στις κατευθυντήριες γραμμές περί ενισχύσεων στην κοινοτική βιομηχανία κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων τις οποίες χάραξε η Επιτροπή το 1971 και το 1977 είχαν δε επ' αυτών εφαρμογή τα ειδικά κριτήρια για τις ενισχύσεις στη γαλλική βιομηχανία κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων, τα οποία καθορίστηκαν το 1983 ως προϋπόθεση της άρσεως των αντιρρήσεων της Επιτροπής για τις γαλλικές ενισχύσεις υπό μορφή μειώσεως των κοινωνικοασφαλιστικών εισφορών. Κατά την άποψη της Επιτροπής, οι ενισχύσεις προς την Boussac δεν ανταποκρίνονταν ούτε στα κριτήρια του κοινοτικού καθεστώτος ούτε στα κριτήρια του ειδικού γαλλικού καθεστώτος, ιδίως επειδή δεν απέβλεπαν σε πραγματική αναδιάρθρωση της επιχειρήσεως. Την έννοια της αναδιαρθρώσεως όρισε πληρέστερα η Επιτροπή στο υπόμνημα αντικρούσεώς της ως θεμελιακή αναδιοργάνωση μιας επιχειρήσεως με σκοπό τη διατήρηση ή την ανάκτηση της ανταγωνιστικότητάς της μέσω θεμελιωδών μεταβολών στο εργατικό δυναμικό, τα μέσα και τη μέθοδο παραγωγής, την παραγωγική ικανότητα και άλλες εκφάνσεις των δραστηριοτήτων της επιχειρήσεως. Παρόλο που η Επιτροπή δέχτηκε ότι είχε γίνει αναδιοργάνωση της Boussac, με ουσιαστική — μεταξύ άλλων — μείωση του εργατικού δυναμικού, τάχθηκε υπέρ της απόψεως ότι οι αλλαγές δεν προχώρησαν πέρα από τον απλό εκσυγχρονισμό ή την ορθολογική οργάνωση των δραστηριοτήτων της εταιρίας.

68. Κατά την άποψη της Επιτροπής, οι ενισχύσεις προς την Boussac ήταν μέτρο σωτηρίας, που δεν ανταποκρινόταν όμως στα κριτήρια για την έγκριση των ενισχύσεων σωτηρίας τα οποία καθόρισε η Επιτροπή στο έγγραφό της προς τα κράτη μέλη της 24ης Ιανουαρίου 1979. Τούτο δε διότι οι ενισχύσεις δεν αποσκοπούσαν στη βραχύχρονη στήριξη μιας προβληματικής αλλά δυνάμει ανταγωνιστικής επιχειρήσεως μέχρις ότου θεσπισθούν επειγόντως μέτρα αναδιαρθρώσεως, αλλ' αντίθετα χορηγούνταν επί μακρό χρόνο με σκοπό την τεχνητή διατήρηση της Boussac σε λειτουργία χωρίς καμία υποχρέωση σχετικά με θεμελιώδη αναδιάρθρωση. Επιπλέον, η Επιτροπή διαπίστωσε ότι οι ενισχύσεις δεν πληρούσαν την αρνητική προϋπόθεση του άρθρου 92, παράγραφος 3, στοιχείο γ), καθόσον αλλοίωναν τους όρους των συναλλαγών κατά τρόπο που αντέκειτο προς το κοινό συμφέρον. Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή ισχυρίστηκε ότι η τεχνητή διατήρηση της Boussac σε λειτουργία σε μια κοινοτική αγορά που ενεφάνιζε υπέρμετρη παραγωγική ικανότητα και ισχυρό ανταγωνισμό θα πρέπει να εξασθένισε την ανταγωνιστικότητα άλλων παραγωγών κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων οι οποίοι έπρεπε να προβούν στην απαραίτητη αναδιοργάνωση των δραστηριοτήτων τους χωρίς το πλεονέκτημα των κρατικών ενισχύσεων.

69. Η γαλλική κυβέρνηση, ενώ δεν βάλλει κατά των κατευθυντηρίων γραμμών της Επιτροπής, ισχυρίζεται ότι δεν έχουν ισχύ νόμου· η δε Επιτροπή θα έπρεπε να μην εφαρμόζει τις κατευθυντήριες γραμμές αυστηρά και μηχανικά, αλλά να προβαίνει σε ειδική εξέταση των ενισχύσεων κατ' ουσίαν. Εν πάση περιπτώσει, οι ενισχύσεις προς την Boussac ανταποκρίνονταν στα κριτήρια των κατευθυντηρίων γραμμών και συνεπώς η Επιτροπή προδήλως έσφαλε παραλείποντας να εφαρμόσει την εξαίρεση. Ειδικότερα, οι ενισχύσεις αποσκοπούσαν σε πραγματική αναδιάρθρωση της επιχειρήσεως, όπως δείχνουν οι σημαντικές μειώσεις του εργατικού δυναμικού, της παραγωγικής ικανότητας και των σταδίων παραγωγής. Η γαλλική κυβέρνηση προσθέτει ότι οι ενισχύσεις δεν πρέπει να θεωρηθούν απλώς και

μόνον ως μέτρο διασώσεως, δεδομένου ότι χορηγήθηκαν ως μέρος σχεδίου αναδιαρθρώσεως για χρονικό διάστημα που μπορεί να θεωρηθεί μικρό, ενόψει της κλίμακας της αναδιοργανώσεως.

70. Κατά την αξιολόγηση των αντιτιθεμένων αυτών απόψεων, πρέπει, καταρχάς, να παρατηρηθεί ότι η εξαίρεση του άρθρου 92, παράγραφος 3, στοιχείο γ), ως εξαίρεση στη γενική απαγόρευση του άρθρου 92, παράγραφος 1, πρέπει να ερμηνεύεται στενά και να εφαρμόζεται με αυτό το πνεύμα. Επιπλέον, όπως τόνισε το Δικαστήριο στην προαναφερθείσα υπόθεση Philip Morris, κατά την εφαρμογή του άρθρου 92, παράγραφος 3,

« ... η Επιτροπή έχει διακριτική εξουσία, της οποίας η άσκηση προϋποθέτει εκτιμήσεις οικονομικής και κοινωνικής φύσεως που πρέπει να γίνονται σε κοινοτικό πλαίσιο ».

71. Τόσο η χάραξη κατευθυντηρίων γραμμών σχετικά με τη χορήγηση ενισχύσεων σε συγκεκριμένους τομείς της βιομηχανίας όσο και η εκτίμηση μεμονωμένων ενισχύσεων υπό το φως τέτοιων κατευθυντηρίων γραμμών πρέπει να θεωρούνται ότι προϋποθέτουν άσκηση διακριτικής εξουσίας, στην οποία το Δικαστήριο δεν αναμειγνύεται παρά μόνον εάν η άσκηση αυτή ενέχει προφανές σφάλμα ή υπέρβαση των ορίων της διακριτικής εξουσίας. Το κεντρικό ζήτημα διαφωνίας των διαδίκων σε σχέση με το άρθρο 92, παράγραφος 3, στοιχείο γ), είναι αν οι ενισχύσεις προς την Boussac αποσκοπούσαν σε πραγματική αναδιάρθρωση της εταιρίας. Το ζήτημα αυτό προϋποθέτει, στην ουσία, περίπλοκες εκτιμήσεις οικονομικής και κοινωνικής φύσεως. Ενώ διαφωνούν οι διάδικοι όσον αφορά τα αποδεικτικά στοιχεία που πρέπει να ληφθούν υπόψη και τη δύναμη που πρέπει να αναγνωριστεί στα στοιχεία αυτά, η γαλλική κυβέρνηση δεν επέτυχε, κατά τη γνώμη μου, να αποδείξει ότι η εκτίμηση της Επιτροπής σχετικά με την έκταση της αναδιοργανώσεως της Boussac ενείχε προφανές σφάλμα. Εν πάση περιπτώσει, ο ακριβής χαρακτηρισμός του βαθμού αναδιοργανώσεως φαίνεται ζήτημα τρόπον τινά ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος. Τα γεγονότα έχουν με δύο λόγια ως εξής: το 1980 η κοινοτική βιομηχανία κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων ενεφάνιζε σε μεγάλο βαθμό υπέρμετρη ικανότητα παραγωγής και όλες οι εταιρίες του κλάδου αναγκάστηκαν να προβληματιστούν για το μέλλον τους.

Το 1981, η Boussac Saint Frères τελούσε υπό δικαστικό διακανονισμό και είχε τεράστια χρέη. Το 1986 η εταιρία που τη διαδέχθηκε, η Boussac, ενεφάνισε κάποια κέρδη και το 1987 αναμένονταν καλύτερα αποτελέσματα. Εν τω μεταξύ, πολύ μεγάλα κρατικά ποσά είχαν τεθεί στη διάθεση της Boussac. Υπ' αυτές τις περιστάσεις, η γαλλική κυβέρνηση φέρει το βάρος να αποδείξει ότι οι χορηγηθείσες ενισχύσεις δεν ήταν κατά κύριο λόγο ενισχύσεις διασώσεως, παρόλο που χορηγήθηκαν, βέβαια, υπό τον όρον ότι ο όμιλος θα εκσυγχρονιζόταν, κατά τη γνώμη μου δε η γαλλική κυβέρνηση δεν ανταποκρίθηκε σχετικώς.

72. Εξάλλου, όπως αναφέρει στην απόφασή της η Επιτροπή, η προς την Boussac χορήγηση σημαντικών ενισχύσεων επέτρεψε στην εταιρία να μειώσει τα έξοδά της, ενισχύοντας έτσι τη θέση της έναντι των ανταγωνιστών της εντός της Κοινότητας. Δεδομένου ότι η Boussac ήταν σημαντικός παραγωγός κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων, ο οποίος εξήγε μεγάλο μέρος της παραγωγής του προς άλλα κράτη μέλη, και ότι κατά την εποχή εκείνη η κοινοτική αγορά χαρακτηριζόταν από πλεονασματική παραγωγή και ισχυρό ανταγωνισμό, είναι, νομίζω, σαφές ότι η Επιτροπή δεν υπερέβη τα όρια της διακριτικής της εξουσίας διαπιστώνοντας ότι οι ενισχύσεις προς την Boussac αλλοίωναν τους όρους των συναλ-

λαγών κατά τρόπο που αντέκειτο προς το κοινό συμφέρον.

73. Θα ήθελα να προσθέσω ότι, κατά την εξέταση της υπό της Επιτροπής ασκήσεως της διακριτικής της εξουσίας, το Δικαστήριο μπορεί να λάβει υπόψη μόνο τα στοιχεία που διέθετε η Επιτροπή όταν εξέδωσε την επίμαχη απόφαση. Επομένως, είναι προς το συμφέρον των κρατών μελών να φροντίζουν ώστε όλες οι σχετικές πληροφορίες να τίθενται υπόψη της Επιτροπής κατά το στάδιο αυτό· εν πάση δε περιπτώσει δεν επιτρέπεται στα κράτη μέλη να επιχειρούν να προσκομίσουν ενώπιον του Δικαστηρίου νέα κατ' ουσίαν αποδεικτικά στοιχεία, όπως έκανε η γαλλική κυβέρνηση στην παρούσα δίκη.

IV — Η αρχή της αναλογικότητας

74. Τέλος, η Γαλλία προβάλλει ότι η απόφαση συνιστά παραβίαση της γενικής αρχής της αναλογικότητας. Όπως αναφέρει, η απόφαση δεν λαμβάνει υπόψη το κόστος της αναδιαρθρώσεως. Περαιτέρω, η απόφαση δεν είναι ανάλογη προς τους σκοπούς της ορθολογικής οργανώσεως του τομέα της κλωστοϋφαντουργίας, δεδομένου ότι, αν δεν είχε εξασφαλιστεί η ανασυγκρότηση της Boussac, η επιχείρηση θα είχε τεθεί υπό εκκαθάριση, πράγμα που θα είχε σοβαρές συνέπειες όχι μόνο για τους πιστωτές, αλλά και σε κοινωνικό και τοπικό επίπεδο, καθώς και για την αγορά κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων εν γένει. Η τακτική την οποία ακολούθησαν οι γαλλικές αρχές είχε ως αποτέλεσμα μάλλον τη μείωση της υπέρμετρης ικανότητας παραγωγής παρά τις πωλήσεις σε τιμές πολύ χαμηλότερες από την τιμή της αγοράς, επομένως δε τη συμβολή στην υπέρμετρη ικανότητα παραγωγής.

75. Είμαι πεπεισμένος ότι εν προκειμένω δεν υφίσταται παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας. Το ζήτημα αν έγινε ή όχι πραγματική αναδιάρθρωση εξετάστηκε ήδη ανωτέρω. Κατά τον υπολογισμό του ύψους των κρατικών ενισχύσεων ή του « καθαρού ισοδυνάμου προς επιχορήγηση », η Επιτροπή έλαβε υπόψη τα σημαντικά ποσά που καταβλήθηκαν για τη μεταβίβαση μονάδων παραγωγής που σύντομα έκλεισαν. Εξάλλου, υπό το φως, ιδίως, των ισχυρισμών που προέβαλε το Ηνωμένο Βασίλειο κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, φαίνεται ότι η Επιτροπή μπορεί να υποτίμησε την πραγματική αξία του ισοδυνάμου επιχορηγήσεως προς το πλεονέκτημα της γαλλικής κυβερνήσεως. Εν πάση περιπτώσει, δεν μπορεί, κατά τη γνώμη μου, να τεθεί ζήτημα παραβιάσεως της αρχής της αναλογικότητας από απόφαση όπως η προσβαλλομένη στην παρούσα υπόθεση, η οποία απλώς επιτάσσει την επιστροφή ενισχύσεων χορηγηθεισών κατά παράβαση της Συνθήκης, τούτο δε κατόπιν επανειλημμένων προειδοποιήσεων εκ μέρους της Επιτροπής ότι μπορεί να διαταχθεί η επιστροφή κάθε ενισχύσεως χορηγουμένης κατά παράβαση της Συνθήκης.

Δικαστικά έξοδα

76. Δεδομένου ότι η προσφυγή της πρέπει να απορριφθεί, η Γαλλική Δημοκρατία πρέπει να φέρει τα δικαστικά έξοδα της Επιτροπής. Όσον αφορά τα δικαστικά έξοδα στα οποία υποβλήθηκε το Ηνωμένο Βασίλειο ως παρεμβαίνον, ισχύει ο κανόνας ότι στον επιτυχώς ασκήσαντα παρέμβαση καταβάλλονται τα δικαστικά του έξοδα εάν προέβαλε ρητώς σχετικό αίτημα. Το Ηνωμένο Βασίλειο ζήτησε από το Δικαστήριο να καταδικάσει την προσφεύγουσα στα δικαστικά έξοδα. Το αίτημα αυτό μπορεί ευλόγως να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι ζητείται από το Δικαστήριο να καταδικάσει την προσφεύγουσα στα δικαστικά έξοδα του παρεμβαίνοντος.

Τελική πρόταση

77. Κατά συνέπεια, είμαι της γνώμης ότι η προσφυγή πρέπει να απορριφθεί και ότι η Γαλλική Δημοκρατία πρέπει να καταδικαστεί στα δικαστικά έξοδα, συμπεριλαμβανομένων των δικαστικών εξόδων του Ηνωμένου Βασιλείου.